

O'zbekiston Respublikasi
Mehnat vazirligi

Uzbekistan

IJTIMOY XIZMATLAR KO'RSATUVCHI NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINI DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLASHNING HOLATI VA ISTIQBOLLARI

O'zbekiston Respublikasi
Mehnat vazirligi

Ijtimoiy Xizmatlar Ko'rsatuvchi Nodavlat Notijorat Tashkilotlarini Davlat Tomonidan Qo'llab-Quvvatlashning Holati va Istiqbollari

J.Ismailov, Ya.Chicherina, B.Sharapov

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning holati va istiqbollari – Toshkent: 2016 yil. – 39 bet.

A.Abduhakimov va B.Alimuhammedov tahriri ostida

Tarjimon: **D. Begimkulov**

Aholiga, ayniqsa og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan shaxslarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish O'zbekistonda amalga oshirilayotgan manzilli ijtimoiy himoya qilish siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat tashkilotlari bilan birgalikda nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) faol va tobora o'sib boruvchi o'rIN tutmoqda. NNT kam ta'minlangan oilalarga, imkoniyatlari cheklangan shaxslarga, yetim bolalarga, yolg'iz, keksa, o'zgalarning yordamiga muhtoj bo'lgan shaxslarga hamda aholining boshqa zaif toifalariga kompleks moddiy, ijtimoiy, maslahat, huquqiy, psixologik xizmatlar va boshqa xizmatlar ko'rsatmoqda. NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning dolzarbligini belgilash, ushbu sohada asosiy vazifalar va xavf-xatarlarni aniqlash, NNT salohiyatidan foydalanishni yanada oshirishga doir takliflar va tavsiyalarni ishlab chiqish ushbu tahvilini ma'ruzaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Mehnat vazirligi va BMTTDning "Bandlikni ta'minlashda ijtimoiy sheriklik" deb nomlangan qo'shma loyihasi doirasida tayyorlangan ma'ruzada:

- ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning afzalligi ko'rib chiqiladi;
- NNT orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq xavf-xatarlar va ularni bartaraf etish imkoniyatlari qayd etiladi;
- NNT tomonidan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi, ularni hal etish yo'llari taklif etiladi;
- ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTni yanada qo'llab-quvvatlashning maqsadga muvofiqligi asoslanadi.

Ma'ruza natijalaridan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish masalalarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi rivojlanish sohasida BMTning global tarmog'i hisoblanadi, qayta o'zgartirishlarni qo'llab-quvvatlaydi va aholi turmushini yaxshilashga ko'maklashish maqsadida bilimlarning manbalaridan, amaliy tajriba va resurslardan foydalanish imkonini yaratadi.

Ushbu nashrda bayon qilingan qarashlar mualliflarning fikrini ifodalaydi va BMT Taraqqiyot dasturi yoki O'zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligining rasmiy nuqtai nazari bilan bir xil bo'imasligi mumkin.

Nashrning elektron versiyasi

O'zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligi (www.mehnat.uz)
va BMTning O'zbekistondagi Taraqqiyot dasturi (www.uz.undp.org) veb-saytlarida joylashtirilgan.

© O'zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligi, 2016 y.
© BMT Taraqqiyot dasturi, 2016 y.

MUNDARIJA

Annotatsiya 4

Kirish 5

1-BO'LIM. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda NNT faoliyatining dolzarbliji 7

 1.1. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish jarayoniga nodavlat notijorat tashkilotlarini
 jalb etishning zarurligi 7

 1.2. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda nodavlat notijorat tashkilotlarining qiyoslash
 jihatidan afzalligi 16

 1.3. Nodavlat notijorat tashkilotlari orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan
 bog'liq tahdidlar 18

2-BO'LIM. Nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan aholiga ijtimoiy xizmatlar
ko'rsatish istiqbollari 21

 2.1. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning qonunchilik asoslarini takomillashtirish 21

 2.2. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat to-
 monidan moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish 22

 2.2.1. *Davlat grantlari va subsidiyalar* 24

 2.2.2. *Davlat ijtimoiy buyurtmalar* 27

 2.3. Xayr-ehson qiluvchilarining mablag'larini jalb etish
 imkoniyatlarini kengaytirish 30

 2.4. Tashqi moliyaviy yordamni jalb etish imkoniyatlarini kengaytirish 32

Xulosa 34

Adabiyotlar ro'yxati 36

ANNOTATSIYA

Aholiga, ayniqsa og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan shaxslarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish O'zbekistonda amalga oshirilayotgan manzilli ijtimoiy himoya qilish siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat tashkilotlari bilan birgalikda nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) faol va tobora o'sib boruvchi o'rinn tutmoqda. NNT kam ta'minlangan oilalarga, imkoniyatlari cheklangan shaxslarga, yetim bolalarga, yolg'iz, keksa, o'zgalarining yordamiga muhtoj bo'lgan shaxslarga hamda aholining boshqa zaif toifalariga kompleks moddiy, ijtimoiy, maslahat, huquqiy, psixologik xizmatlar va boshqa xizmatlar ko'rsatmoqda. NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning dolzarbligini belgilash, ushbu sohada asosiy vazifalar va xavf-xatarlarni aniqlash, NNT salohiyatidan foydalanishni yanada oshirishga doir takliflar va tavsiyalarni ishlab chiqish ushbu tahliliy ma'ruzaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Mehnat vazirligi va BMTTDning "Bandlikni ta'minlashda ijtimoiy sheriklik" deb nomlangan qo'shma loyihasi doirasida tayyorlangan ma'ruzada:

- ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning afzalligi ko'rib chiqiladi;
- NNT orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq xavf-xatarlar va ularni bartaraf etish imkoniyatlari qayd etiladi;
- NNT tomonidan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi, ularni hal etish yo'llari taklif etiladi;
- ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTni yanada qo'llab-quvvatlashning maqsadga muvofiqligi asoslanadi.

Ma'ruba natijalaridan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish masalalarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

KIRISH

O'zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) bandlikni ta'minlash, aholini ijtimoiy himoya qilish, sog'liqni saqlash, atrof muhitni muhofaza qilish sohalarida va boshqa ko'plab sohalarda ijtimoiy ahamiyatli vazifalarni hal etishda tobora faol rol o'yнayotganligi qayd etiladi¹.

Ular joylardagi vaziyatni yaxshi bilgan holda aniq namoyon bo'limgan ijtimoiy muammolarni aniqlaydilar va hal etishga kirishadilar. Talab etilgan ijtimoiy xizmatlarning bir qanchasi bugungi kunda faqat NNT tomonidan ko'rsatilmoqda. Dastlab NNT tomonidan ko'rsatilgan xizmatlarning ayrimlari ayni vaqtida davlat tizimiga joriy etilgan.

NNT notinch oilalar, nogironlikning og'ir shakllariga chalingan bolalar, ijtimoiy muhofazaga muhtoj bo'lgan shaxslarni tibbiy, mehnat, kasb bilan bog'liq holda reabilitatsiya qilish bo'yicha ijtimoiy ish olib borish imkoniyatlarini isbot qildi.

Shunday qilib, ijtimoiy sohada, shu jumladan hal etilishi NNT tomonidan qo'llab-quvvatlashni talab etadigan muammolarni aniqlash, bunday yordamni ko'rsatadigan NNT faoliyatini moliyalashtirish uchun davlat ijtimoiy buyurtmalari taqdim etilishi borasida davlat tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining hamkorligi muhimdir.

Shu munosabat bilan davlatning NNT salohiyatidan to'liqroq foydalanishini ta'minlash uchun ijtimoiy yo'naltirilgan NNTni yanada qo'llab-quvvatlash zarur. NNT orasida o'tkazilgan so'rov ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi 12% NNT to'liq hajmda ishlashini, ularning salohiyatidan o'rtacha yarmidan kamidan foydalanilayotganligini ko'rsatdi².

Ushbu tahliliy ma'ruzada ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTni yanada qo'llab-quvvatlash zarurligi asosnadi, ushbu sohada ijtimoiy yo'naltirilgan NNTning ustunligi ko'rib chiqiladi, NNT orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq xavf-xatarlar va ushbu tahdidlarni bartaraf etish imkoniyatlari qayd etiladi, shuningdek NNT tomonidan aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi va ularni hal etish yo'llari taklif etiladi.

¹I.A.Karimov. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiysi/O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 12 noyabrdagi qo'shma majlisidagi ma'ruza.

²Fuqarolik jamiyatni institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi va Fuqarolik jamiyatni shakllanishi monitoringi mustaqil instituti tomonidan 2013 yilda O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT o'ttasida o'tkazilgan so'rov natijalari taqdim etilgan "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqot ma'lumotlari bo'yicha.

Ushbu ma’ruzaning maqsadi – mahalliy NNT tomonidan ko’rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning dolzarbligini belgilash, ushbu sohadagi asosiy vazifalar va tahdidlarni aniqlash hamda NNT salohiyatidan foydalanishni yanada oshirishga doir takliflar va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Ma’ruza:

- 1) O’zbekistonning ijtimoiy xizmatlar ko’rsatish sohasini tartibga soluvchi normativ-huquqiy huj-jatlarni va fuqarolik jamiyati instituti faoliyatini;
- 2) ushbu masalaga tegishli statistika materiallarini va NNT-ijtimoiy xizmatlar rahbarlari bilan o’tkazilgan suhbatlar natijalarini;
- 3) xorijiy va O’zbekistonning davlat, nodavlat va xalqaro tashkilotlarning ma’ruzalari, tadqiqotlari va hisobotlarini;
- 4) 2012 yilda Moliya vazirligi, Fuqarolik jamiyati shakllanishi monitoringi mustaqil instituti va BMTTD tomonidan o’tkazilgan hamda O’zbekistonning 454 ta nodavlat notijorat tashkiloti ishtiroy etgan ijtimoiy xizmatlar ko’rsatishda NNTning roli to’g’risidagi so’rov natijalarini;
- 5) Fuqarolik jamiyati institutlarini qo’llab-quvvatlash jamoat fondi va Fuqarolik jamiyati shakllanishi monitoringi mustaqil instituti tomonidan 2013 yilda O’zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo’naltirilgan NNT o’rtasida o’tkazilgan so’rov natjalari taqdim etilgan “O’zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko’rsatuvchilar salohiyati” tadqiqoti natijalarini;
- 6) NNT negizida tashkil etilgan ijtimoiy xizmatlar³ (Toshkent shahridagi “Istiqlolli avlod” NNT odam savdosi qurbanlarini ijtimoiy reabilitatsiya qilish xizmati, Qarshi shahridagi “Mehr-muruvvat va salomatlik jamg’armasi” NNT yolg’iz, keksa va nogiron shaxslarga uyda xizmat ko’rsatish xizmati, Buxoro shahridagi “Oydin nur” NNT oilaviy nizolardan jarblangan ayollarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish xizmati, Samaraqand viloyati nogironlarining Pastdarg’om jamiyati nogiron shaxslarning bandligi xizmati, Samarqand shahridagi “Rahmdillik” NNT og’ir turmush sharoitiga tushib qolgan ayollarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish xizmati) ish tajribasini tahlil qilish asosida tayyorlandi.

³ Ushbu xizmatlarning faoliyati 2012 yilda Oliy Majlis huzuridagi Jamoat fondi, “Mahalla” respublika fondi, BMT Taraqqiyot dasturi va Mehnat vazirligining “Bandlikni ta’minlashda ijtimoiy sherklik” loyihasining “Zaif oilalarga ijtimoiy xizmatlar ko’rsatish jarayoniga NNTni jaib etish” qo’shma grant tanlovi doirasida qo’llab-quvvatlandi.

1-BO'LIM

IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISHDA NNT FAOLIYATI DOLZARBLIGI

1.1. IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISH JARAYONIGA NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINI JALB ETISH ZARURLIGI

“Ijtimoiy xizmatlar” tushunchasini aniqlashga ikkita yondashuv mavjud. So’zning keng ma’nosida ijtimoiy xizmatlar deganda fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeidan va ijtimoiy zaif shaxs maqomi mavjudligidan qat’i nazar ularga munosib hayot darajasini ta’minlash maqsadida ko’rsatiladigan xizmatlar tushuniladi. Masalan, maktabgacha ta’lim, sog’liqni saqlash xizmatlari va boshqa xizmatlar mana shunday xizmatlarga tegishlidir. Ular odatda bazaviy ijtimoiy xizmatlar deb ataladi.

Torroq ma’noda “ijtimoiy xizmatlar” atamasi orqali ijtimoiy zaif shaxsga⁴ yoki og’ir turmush sharoitiga tushib qolgan kishiga (nogironlik, yetimlik, keksa yoshdalik yoki kasallik tufayli o’zi xizmat qila olmaslik, nazoratsizlik, uzoq vaqt ishsizlik, muayyan yashash joyi yo’qligi va shu kabilar) ko’rsatiladigan xizmatlar tushuniladi. Yolg’iz va keksalarni parvarish qilish, nogironlarni ijtimoiy va kasbiy reabilitatsiya qilish, zo’ravonlik qurbanlari uchun tanglik markazlari, nazorat qilinmaydiganlar uchun kunduz kuni bo’lish markazlari va hokazolar mana shunday ijtimoiy xizmatlarning misollari hisoblanadi. Ushbu ma’ruzada ijtimoiy xizmatlar aynan mana shunday tushuniladi va ko’rib chiqiladi.

An’anaviy ravishda ijtimoiy soha va uning bir qismi bo’lgan ijtimoiy xizmatlar – davlat faoliyatiga kiradi. O’zbekistonda davlat aholini ijtimoiy qo’llab-quvvatlashning kafili va asosiy subyektidir.

Qonun hujjalari muvofiq O’zbekistonda davlat aholini ijtimoiy muhofaza qilish uchun mas’ul hisoblanadi. Islohotlar sharoitlarida kuchli ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish rivojlanishning O’zbek mod- eliga asos qilib olingan. Stiven Kidd qayd etganidek, ijtimoiy himoya tizimi davlat xarajatlarining eng ahamiyatli sohalaridan biridir. Har yili yalpi ichki mahsulotning qariyob 12 foizi unga sarflanadi⁵.

Og’ir hayotiy vaziyat (nogironlik, yetimlik, kam ta’minlanganlik, keksa yoshdagi yolg’izlik va shu kabilar) oqibatida qo’shimcha ravishda ijtimoiy himoya va qo’llab-quvvatlashga muhtoj bo’lgan shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar davlat ijtimoiy himoya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi Odam savdosи qurbanlari uchun respublika reabilitatsiya markazi, reabilitatsiya va protezlash markazlari, ichki ishlar organlarining voyaga

⁴ “Bolaning huquqlari kafolatlari to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Qonunida “yuzaga kelgan holatlar sababli og’ir turmush sharoitida qolgan, davlat va jamiyat tomonidan alohida himoya qilishga hamda qo’llab-quvvatlashga muhtoj bolalar”, degan ta’rif beriladi. Shu munosabat bilan keyingi o’rinlarda ma’ruza matnida ushbu bolalarga nisbatan berilgan ta’rifga o’xshash “ijtimoiy zaif shaxslar yoki og’ir turmush sharoitida qolgan shaxslar” tushunchasidan foydaliladi.

⁵ Stephen Kidd, An Overview of Uzbekistan’s National Social Protection System, UNDP, 2013.

yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam berish markazlari va boshqalar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi davlat tashkilotlariga misol bo'lib xizmat qiladi.

Ayni vaqtida "Ijtimoiy sherklik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni doirasida NNT davlat organlari bilan tobora faolroq hamkorlik qilmoqda hamda ayniqsa ijtimoiy vazifalarini hal etish uchun davlat tashkilotlari va nodavlat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyati talab etiladigan sohalarda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda ishtirok etmoqda.

BIRINCHIDAN, NNT NOTINCH OILALAR BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISHDA QATNASHADI – 5 MINGGA YAQIN ANA SHUNDAY OILA KOMPLEKS IJTIMOIY XIZMATLARDAN, SHU JUMLADAN NNN NING IJTIMOIY XODIMLARIDAN FOYDALANADI.

Mamlakatda 200 000 oila kam ta'minlaganlik bo'yicha nafaqa oladi⁶, 17 000 oilaning tarkibida giyohvandlik dispanserida hisobda turuvchi⁷, oila a'zosi bor, oilalarning yarmiga yaqini oilalarda u yoki bu shaklda zo'ravonlik borligini ko'rsatadi⁸. 2007 yilda o'z farzandlari tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi 2 900 nafar, 2008 yilda esa 2629⁹. nafar ona-onha ro'yxatga olingan. 2009 yilda 12 000¹⁰ bola voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam berish markazlariga joylashtirilgan.

Murakkabliklarni yengib o'tish va normal hayotga qaytish hamda institutsionalizatsiyaning oldini olish uchun notinch oilalarga kompleks ijtimoiy, psixologik, pedagogik va huquqiy yordam berish talab etiladi.

Og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan oilalar: **a)** o'zini o'zi boshqarish organlari (mahallalar); **b)** sog'liqni saqlash organlari; **v)** mehnat organlari; **g)** pensiya ta'minoti organlari; **d)** voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar hamda hokimliklar huzuridagi vasiylik va homiylik organlari orqali davlat tomonidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlanadi. Notinch oilalarni zarur kasbiy qo'llab-quvvatlash va ular bilan ijtimoiy ish olib borish uchun oilalar bilan to'g'ridan-to'g'ri ish olib boruvchi mutaxassislarning, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish mahalliy organlari maslahatchilarining, mehnat bo'yicha inspektorlarning, tibbiy-ijtimoiy yordam bo'yicha mutaxassislarning salohiyatini oshirish, ularga qo'yiladigan kasbga oid talablarni (tegishli ta'lim, ish tajribasi) shakllantirish va qonunchilik yo'li bilan mustahkamlash zarur. Bundan tashqari, bir xodimiga to'g'ri keladigan mehnat yuklamasini pasaytirish maqsadga muvofiqdir. Vasiylik va homiylik organlari hamda oilalar bilan ishlaydigan voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar xodimlari oilalar bilan faqat ularda huquqni buzishlarni sodir etish xavfi bo'lgan bolalar, yetim bolalar aniqlangan yoki ota-onalarni ota-onalik huquqlaridan mahrum etish/cheklash zarurligi aniqlangan taqdirda ishlaydilar. Biroq, xatto ushbu holatda ham voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha bir nafar inspektor hamda vasiylik va homiylik organlari inspektori o'rtacha 40 ta mahalla bor bo'lgan butun bir tumanga javob beradi.

Ushbu tadbirlarni amalga oshirish ushbu organlarning oilalar tang vaziyatga tushib qolgunga qadar, ya'ni tanglikni hali bartaraf etish mumkin bo'lgan paytgacha oilani qo'llab-quvvatlash uchun ushbu organlarning aralashuvini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, ijtimoiy ish bo'yicha xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish bolalarni tarbiyalash uchun bolalar uylariga va bolalar turadigan uylarga berishni kamaytirish va oldini olish imkonini beradi. Ushbu muassasalarda 2,5 mingga yaqin bola tarbiyalanadi. "Mehribonlik" uylarida faqat 12% bolalar yetim, bola

⁶ Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar qo'mitasiga O'zbekistonning ikkinchi davriy ma'ruzasi ma'lumotlari bo'yicha, 2010 yil.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Giyohvandlik moddalarini ustidan nazorat qilish milliy markazi ma'lumotlari bo'yicha.

⁸ BMT Aholishunoslik jamg'armasi va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ijtimoiy tadqiqotlar instituti tomonidan 2010 yilda o'tkazilgan tadqiqot ma'lumotlari bo'yicha.

⁹ Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasiga O'zbekiston Respublikasining uchinchi va to'rtinchi ma'ruzalarini ma'lumotlari bo'yicha, 2010 yil.

¹⁰ Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar qo'mitasiga O'zbekistonning ikkinchi davriy ma'ruzasi ma'lumotlari bo'yicha, 2010 yil.

uylarida esa – qariyb 6% bola yetim hisoblanadi. Buning ustiga ota-onalarning kam ta'minlanganligi 32% bolalarni "Mehribonlik" uylariga va 17% bolalarni bola uylariga joylashtirishning sababi hisoblanadi¹¹. "Mehribonlik" bolalar uyida 1 nafar bolani ta'minlash qiymati 1 yilda 8 mln so'mni, bola uyida esa 1 yilda 14 mln so'mni¹² tashkil etadi, tegishli ravishda davlat ushbu maqsadlar uchun yirik xarajatlarni sarflaydi. Bundan tashqari, xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tomonidan bolalar uylarida bo'lishi bolaning rivojlanishida buzilishlarni keltirib chiqarishi holati isbotlangan, oila bola uchun eng yaxshi muhit hisoblanadi.

Ijtimoiy ish bo'yicha xizmatlarni takomillashtirish uy zo'ravonligi xavfini jiddiy ravishda pasaytirish imkonini ham beradi¹³. Shu ma'noda og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan ayollarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha davlat tashkilotlari va nodavlat tashkilotlarning o'zaro hamkorligi muhimdir. Ular ishga joylashtirish, hujjatlarni rasmiylashtirish va shu kabi vaqtincha yashash, psixoterapevtik va ijtimoiy xizmatlarni birga qo'shib olib borishlari mumkin.

BMTning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha qo'mitasi mustaqillik yillarda ijtimoiy muhofaza sohasida O'zbekistonning katta yutuqlarini e'tirof etadi hamda uy zo'ravonligining oldini olish va unga qarshi kurashish choralarini, shu jumladan huquqiy yordam, ijtimoiy, tibbiy, huquqiy maslahat berish va vaqtincha yashash joyi yoki qo'noq joyi berish orqali uy zo'ravonligi qurbanlarini ijtimoiy himoya qilishni ta'minlash choralarini kuchaytirishni tavsiya etadi¹⁴.

Jahon tajribasi oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyatni ijtimoiy ish bo'yicha bakalavriat yoki magistratura darajasida maxsus bilimlarga, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lgan hamda ixtisosli ta'lim olgan mutaxassislar amalga oshirishi zarurligini ko'rsatadi. O'zbekistonda oliy ta'lim olgan ijtimoiy xodimlarni tayyorlash 2007 yilda boshlangan edi va hozirgi vaqtida uni 3 ta oliy ta'lim muassasasi (Milliy universitet, Samarqand va Farg'ona davlat universitetlari) amalga oshirmoqda. Istiqbolda oliy ma'lumotli ijtimoiy xodimlar lavozimlarini ko'paytirish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi vaqtida bunday lavozimlar ayrim tashkilotlar va muassasalarda – "Mehribonlik" uylarida, bola uylarida, bolalar mahallalarida, Odam savdosi qurbanlariga yordam berish va ularni himoya qilish respublika reabilitatsiya markazida mavjud. Ijtimoiy ish bo'yicha oliy ma'lumotli xodimlar sonining o'sishi notinch oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirishning omili hisoblanadi.

Tegishli ravishda, oilalarni ruhiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ularni ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlari tashkil etilishi uchun mas'ul bo'lgan davlat muassasalari xodimlariga qo'yiladigan malaka talablarini qayta ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Ushbu mutaxassislarda ijtimoiy ish sohasida kasbiy ta'lim mavjudligiga qo'yiladigan malaka talablari joriy etilishi, bir tomonidan, ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar sifatini ta'minlagan, ikkinchi tomonidan esa – ijtimoiy ish bo'yicha bitiruvchi bakalavrлarni ishga joylashtirish imkonini bergen bo'lur edi.

NNT negizidagi ijtimoiy xizmatlar oilalarni qo'llab-quvvatlashni ta'minlashda davlatga yordam bermoqda. Ushbu ijtimoiy xizmatlar og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan oilalar bilan ijtimoiy ish olib boradi. NNT-ijtimoiy xizmatlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan oilalarning umumiy soni 5 mingtadan ortiqni tashkil etadi¹⁵.

Bunday 12 ta NNT tomonidan amalga oshirilgan ijtimoiy ish tufayli o'z bolalarini bolalar uylariga bermoqchi bo'lgan 50 taga yaqin oila bunday g'oyadan voz kechganligi, oilalardagi vaziyat esa me'yoriga tushganligi ijobjiy natijalardan biri hisoblanadi.

¹¹ Xalq ta'llimi vazirligi va Sog'liqni saqlash vazirligining 2012 yil uchun ma'lumotlari bo'yicha.

¹² 2014 yil 25-26 noyabrda Toshkent shahrida bo'lib o'tgan "Bola uchun ijtimoiy sheriklik: ilg'or mamlakatimiz va xorijiy tajriba" xalqaro forumida Fiskal siyosat xizmatlari markazi (Moskva) taqdimoti ma'lumotlari bo'yicha

¹³ Bunday ayollar soni to'g'risidagi statistika mamlakatda yo'q, biroq 2013 yilda faqat ikkita viloyatda o'tkazilgan tadqiqot doirasida oilaviy nizolar natijasida boshpanasiz qolgan va yordam so'rab NNTga murojaat qilgan 50 dan ortiq ayol aniqlandi. Onalar bilan 50 ga yaqin bola bor edi.

¹⁴ O'zbekistonning ikkinchi davriy ma'ruzasi bo'yicha Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha qo'mita sharhlari doirasida, 2014 yil.

¹⁵ Ushbu tadqiqot doirasida o'n ikkita NNT-ijtimoiy xizmatlar, shu jumladan oilalar va bolalarni qo'llab-quvvatlash assotsiatsiyasi, SOS-bolalar mahallalari va har yili 5000 oilaga yordam ko'rsatuvchi boshqalar aniqlandi.

Ushbu ish ijtimoiy ahamiyatidan tashqari iqtisodiy samara ham beradi. Bolalarning bolalar uylaridagi ta'minoti qiymati bir yilda 8 mln. so'mni tashkil etadi. Bu faqat ushbu 12 ta NNT davlatga kamida 400 mln. so'mni tejaganligini anglatadi. Ushbu mablag' har yili davlat tomonidan sarflangan bo'lur edi. Bunda bolalarning bolalar uylarida bo'lishi bir yil bilan cheklanib qolmasligini hisobga olish zarur. Tegishli ravishda, agar NNT bolalarning bolalar uyiga tushib qolishining oldini olmaganida, davlatning ushbu bolalarga ikki yildagi xarajatlari 800 mln. so'mni, plus yangi kelgan 50 nafar bolaga yana 400 mln. so'mni, hammasi bo'lib 1 200 mln. so'mni tashkil etgan bo'lur edi.

IKKINCHIDAN, NNT NOGIROB BOLALARI BO'LGAN OILALARNI QO'LLAB-QUVVATLASH XIZMATLARI KO'RSATISHGA JALB ETILGAN – 450 TADAN ORTIQ NNT - IJTIMOIY XIZMATLARNING SHUNDAY TURLARINI KO'RSATADI.

O'zbekistonda ruhiy holati buzilgan 9 000 nafardan ortiq bola, shu jumladan 5000 tadan ortiq og'ir darajali aqlan zaif va harakatlanishida buzilishlar bo'lgan 800 nafardan ortiq bola yashaydi. Shu munosabat bilan bunday bolalar uchun kunduz kuni bo'lish markazlarini, uyda qarash bo'yicha xizmatlarni rivojlantirish zarur. Ruhiy holati jiddiy ravishda buzilgan, aqlan zaif va harakatlanishi jihatidan jiddiy disfunksiyalarga chalingan o'zgalarining parvarishiga muhtoj bo'lgan bolalar ruhiy-jismoni rivojlanishida nuqsonlar bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan bolalar bog'chalariga bora olmaydilar¹⁶.

Bundan tashqari, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga ruhiy va huquqiy yordam berish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish, ilk yoshdan boshlab alohida ehtiyoja muhtoj bo'lgan bolalarni parvarish qilish va tarbiyalash, ularni kamol toptirish masalalari bo'yicha ota-onalar uchun maslahat xizmatlari ko'rsatish ishlarini yanada kuchaytirish talab etiladi. Masalan, kar bola yoki ilk yoshidan boshlab ruhiy holati buzilgan bola bilan muloqotda bo'lish, harakatlanishi buzilgan bolalarga o'ziga o'zi xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini singdirish, ko'zi ojiz bolani yurishga o'rgatish kabi masalalar bo'yicha ota-onalarni o'qitishga doir xizmatlarni rivojlanishida zarur. Bunday bolalarni ilk yoshdan boshlab tarbiyalash va kamol toptirish to'g'ri tashkil etilgan taqdirda bolaning kasalligi oqibatlari ancha yumshaydi yoki uning keyingi nogironligining oldi olinadi.

Agar bunday xizmatlar rivojlanir tilmasa, ishni yoki o'qishni davom ettirish uchun bolani kimga qoldirishni bilmaydigan ota-onalar yoki risoladagidek bo'lmagan bolani tarbiyalash xususiyatlarini eplolmayotgan ota-onalar bolani tarbiyalash uchun maxsus bolalar uyiga berishga majbur bo'ladilar¹⁷.

Har xil mamlakatlarda o'tkazilgan tadqiqotlar xatto sog'lom bolani tarbiyalash uchun bolalar uyiga ilk yoshda berish uning ruhiy va jismoni rivojlanishida to'xtalish va buzilishga olib kelishini, nogiron bola bolalar uyiga berilgan taqdirda esa nogironlik yanada kuchayishini yoki buzilishini ko'rsatadi.

2007 yilda bola uylarida 250 nafardan ortiq nogiron bola tarbiyalangan, ulardan faqat 8 nafarining otasi ham, onasi ham yo'q. "Muruvvat" ixtisoslashtirilgan bolalar uylarida tarbiyalanayotgan nogiron bolalar soni 1 280 nafarni tashkil etadi, ulardan faqat 5,4 foizining ota-onalari yo'q¹⁸.

Ayni vaqtda nogiron bolasi bo'lgan oilalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyat NNT tomonidan muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Nogiron bolalar va ularning ota-onalari – ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi 450 tadan ortiq

¹⁶ Nogironlarni rehabilitatsiya qilish va protezlash milliy markazi ma'lumotlari bo'yicha.

¹⁷ O'zbekistonda ilk aralashuv xizmati tashkil etilishi. Chicherina Y.E., Nurkeldieva D.A. va boshqalar. T:RTSSAD, "Tafakkur-bo'stoni", 2012, 135 b., RTSSAD sayti

¹⁸ Чичерина Я.Е. Обеспечение прав людей с инвалидностью в Узбекистане: проблемы и решения//Узбекистон Республикаси Бош прокуратурасиининг Ол ий Укувкурслари Ахборотномаси, 2010, №2.

NNT maqsadli guruhi¹⁹. Tadqiqot doirasida nogiron bolalari bo'lgan oilalarga kompleks xizmatlar ko'rsatish (psixologik, huquqiy, pedagogik, ijtimoiy-maishiy) va ularga ijtimoiy hamrohlik qilish faoliyatining asosi hisoblangan 15 ta NNT-ijtimoiy xizmatlar aniqlandi. Ota-onalari ularni "Muruvvat" bolalar uylariga va bola uylariga berish to'g'risida qaror qabul qilgan asab-ruhiy holati buzilgan 30 nafardan ortiq bola institutsional muassasaga tushib qolishining har yili oldi olinishi ushbu o'n beshta ijtimoiy xizmat ishining natijalaridan biri hisoblanadi. NNT tomonidan qo'llab-quvvatlash tufayli oilada qolgan bolalarning umumiy soni noma'lum, chunki yuqorida keltirilgan ma'lumotlar faqat 15 ta NNT-ijtimoiy xizmatlarga murojaat qilgan va bolani qoldirish niyati to'g'risida ochiq gapirgan ota-onalarga tegishlidir, ayni vaqtida tang holatdagi ko'pchilik ota-onalar bunday niyatlarini bildirmaydilar. Ushbu NNT faoliyatining ijtimoiy ahamiyatidan tashqari ular har yili davlatga 180 mln. so'mni tejaydilar. Ushbu mablag'lar 30 nafar bolaning "Muruvvat" bolalar uylarida bo'lishiga sarflanishi mumkin edi. Bolalarning bolalar uyida bo'lishi faqat bir yil bilan cheklanmaydi. Shu munosabat bilan, agar ushbu NNT bolalarning "Muruvvat" bolalar uylariga tushib qolishining oldini olmaganida, davlatning ushbu bolalar uchun ikki yildagi sarf-xarajatlari 360 mln. so'mni, plus yangidan kelgan 30 nafar bola uchun yana 180 mln so'mni tashkil etgan bo'lur edi.

UCHINCHIDAN, NNT YASHASH JOYI TAYIN BO'L MAGAN SHAXSLARGA IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATADI.

Ijtimoiy yo'naltirilgan NNT va NNT-ijtimoiy xizmatlar bu odamlarga yashash joyini izlash va boshqa ijtimoiy muammolarni (hujjalarni tiklash, ishga joylashtirish va shu kabilar) maqsadida ularga ijtimoiy ko'maklashadilar. Masalan, "Qalb nuri" NNT, "Qalb mehri" NNT, Samarqand viloyatida "Sog'lom avlod uchun" Hukumatga qarashli bo'Imagan xalqaro xayriya jamg'armasining filiali, "Mehr-muruvvat va salomatlik" jamg'armasining Buxoro viloyat bo'limi, Qizil Yarim oy jamiyati, O'zbekiston reproduktiv salomatlik uyushmasining Toshkent shahar bo'limi va boshqalar bu odamlarga yordam beradilar.

Ayni vaqtida mahalliy hokimiyat organlari (hokimliklar) ham muayyan yashash joyisiz qolgan oilalar va shaxslarga ko'maklashadilar. Xususan, bunday oilalar hokimliklar tomonidan vaqtincha (uzoq vaqt) o'z balansida bo'lgan yotoqxonalarga joylashtirilishi mumkin. Bu juda jiddiy yordamdir, chunki ko'pchilik odamlar uchun turar joy normal hayot faoliyati uchun eng zarur bo'lgan qimmatli tovar hisoblanadi. Biroq shu bilan birga ijtimoiy ishga va bunday oilalarga ijtimoiy ko'maklashish tizimiga oilalar og'ir turmush sharoitidan chiqib ketishi va yotoqxonani tark etishi uchun ularning hayoti sharoitini kompleks baholashni va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni nazarda tutuvchi tizimni joriy etish zarur. Bunday yotoqxonalar o'z mohiyatiga ko'ra tegishli organlarni jalb etgan holda turmush sharoitini kompleks baholashga, shuningdek oilaning normal va mustaqil hayotga qaytishi bo'yicha yakka tartibdagi dasturlarni ishlab chiqish, amalga oshirish va uning monitoringini olib borishga qodir bo'lgan oliy ma'lumotli ijtimoiy xodimlar shtatiga ega bo'lgan vaqtincha yashash markazlari bo'lishi kerak.

2016 yil avgust oyida Mehnat vazirligi NNT, xalqaro tashkilotlar va boshqa davlat organlari bilan birlashtirilgan Surxondaryo viloyatining Termiz shahridagi 27-yotoqxonada yashovchi oilalarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha hadli tashabbusni tashkil etdi. Ushbu tashabbus doirasida yotoqxonada yashovchi har bir oilaning turmush sharoiti kompleks o'rganib chiqildi, muammolarni hal etish uchun ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning yakka tartibdagi rejali sharoitini ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan (1-qo'shimcha). Ushbu tashabbus doirasida jamlangan tajribadan respublikaning boshqa mintaqalarida ham muvaffaqiyatli foydalish mumkin.

¹⁹ Ijtimoiy xizmatlar interaktiv xaritasini ishlab chiqish doirasida 2012 yilda Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, Mehnat vazirligi, BMTTD tomonidan o'tkazilgan so'rov ma'lumotlari bo'yicha.

1-QO'SHIMCHA

Muayyan yashash joyisiz qolgan shaxslarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasidagi ijtimoiy sheriklik

Mehnat vazirligining tashabbusi bilan Porloq yo'l ko'chasi, 20-uyda joylashgan yotoqxonada yashovchi oilalarga og'ir turmush sharoitidan chiqishga ko'maklashish bo'yicha ishlar Surxondaryo viloyati Termiz shahrida tashkil etildi. Ushbu maqsadlarda Mehnat vazirligi, Sog'lqn ni saqlash vazirligining markaziy apparati, Surxondaryo viloyati va Termiz shahri hokimliklarining, shuningdek mehnat, sog'lqn ni saqlash, xalq ta'limi, olyi va o'rta maxsus ta'lim, adliya, moliya va pensiya ta'minoti bo'yicha hududiy organlarning mas'ul xodimlari jaib etilgan holda ishchi guruh tashkil etildi. Undan tashqari, ishchi guruhga BMTTD va YUNISEF, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi "Amu Sohili" mahallasi vakillari ham jaib etildi. Shunday qilib, ishchi guruh ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi va ijtimoiy yordam beruvchi barcha organlarning vakillarini o'z tarkibiga jaib qildi. Bu oilalarning turmush sharoitini baholashga, ya'ni barcha nuqtai nazaridan, barcha ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi va ijtimoiy yordam beruvchilar nuqtai nazaridan kompleks o'rganishga va aniqlangan muammolarni kompleks hal etishga kompleks yondashuvni ta'minladi. Masalan, o'rta ma'lumotli, maktabgacha yoshdagi bolasi bo'lgan ishlaymaydigan yolg'iz onaning og'ir turmush sharoitidan chiqishini ta'minlashda ayni bir paytda bir nechta organlarning:

- kam ta'minlanganlik bo'yicha nafaqa tayinlash uchun fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining,
- bolani bolalar bog'chasiga joylashtirishga ko'maklashish uchun xalq ta'limi organining,
- kasbiy tayyorlashni va keyinchalik munosib ish haqi bilan ishga joylashtirishni tashkil etish uchun mehnat organining,
- o'z uyini qurish uchun yer uchastkasi ajratish imkoniyatini ko'rib chiqish uchun hokimlikning o'rganishi va ishi zarur edi.

Xuddi mana shunday kompleks yondashish oilani normal va mustaqil hayotga qaytarishni ta'minlaydi, ayni vaqtida faqat bitta ijtimoiy xizmat ko'rsatish oilani og'ir turmush sharoitidan chiqara olmaydi.

Ishchi guruh tomonidan maxsus shakllar ishlab chiqildi. Ular asosida oilalarning turmush sharoiti kompleks baholandi va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning yakka tartibdagi dasturlari ishlab chiqildi. Yotoqxonada hammasi bo'lib 73 ta oila/ro'zg'or yoki 199 nafar shaxs yashashi aniqlandi, ulardan 6 nafari yolg'iz va yolg'iz yashaydigan keksa va nogiron, 11 nafari bolalar uylari tarbiyalanuvchilari, 26 shaxs ishga joylashtirishga ehtiyoj sezadi, 26 nafari ona, 11 nafari nogiron, 74 nafari 18 yoshda.

Yakka tartibdagagi dasturlar ishlab chiqilgani zahoti ularni amalga oshirish boshlandi. Faqat bir oy ichida:

- 14 nafar bola bolalar bog'chalariga joylashtirildi,
- 21 nafar bola bepul mакtab kiyimi komplektlari va o'quv anjomlari bilan ta'minlandi,
- 7 nafar ishsiz ishga joylashtirildi,
- 3 nafar kishi kasba o'qitildi,
- 2 kishi imtiyozli kredit hisobiga tadbirdorlik faoliyatiga jaib etildi,
- o'zgанин yordamiga muhtoj bo'lgan 1 nafar yolg'iz keksa o'zining so'roviga muvofiq "Saxovat" uyiga joylashtirildi,
- yotoqxonada yashovchilarining barchasi tibbiy ko'rikdan o'tkazildi,
- 50 nafardan ortiq kishi tibbiy maslahat va ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam oldi,
- 30 oila Termiz shahri hokimligining huquqshunosi va Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi xodimlari tomonidan huquqiy maslahatlar oldi,
- homiylarining mablag'lari hisobiga 26 ta oilaga zarur dori-darmonlar berildi,
- nogiron qizga nogiron aravachasi va yurishga yordam beradigan moslama berildi.

Yakka tartibdagagi dasturlarning to'liq amalga oshirilishi 1–2 yil mobaynida yotoqxonada yashovchilarining ko'pchiligi uni tark etishini va hayot sharoitlarini yaxshilashini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, xonalarni ta'mirlashni, oshxonani jihozlashni, dushxonalar va hammom qurishni nazarda tutuvchi yotoqxona va uning hududining maishiy-kommunal va ishlab chiqarish infratuzilmasini yaxshilash ishlari boshlandi. Shuningdek yotoqxonada yashovchi ko'pchilik odamlarni ish va ish haqi bilan ta'minlaydigan do'konlar, ustaxonalar va issiqxona qurish nazarda tutilmoqda.

Ushbu tashabbus tajribasidan respublikaning boshqa mintaqalarida ham muvaffqiyatli foydalanish mumkin.

TO'RTINCHIDAN, IJTIMOIY YO'NALTIRILGAN NNT VA NNT-IJTIMOIY XIZMATLAR YASHASH JOYI BO'YICHA PREVENTIV IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISHDA FAOL

Bevosita yashash joyida ijtimoiy reabilitatsiya qilish ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishga qo'yiladigan eng muhim talablardan biridir. Shu sababli ishlarni viloyat yoki respublika darajasidan mahalliy darajaga, institut-sional muassasalardan – mablag' oluvchilar bevosita yashaydigan joy bo'yicha ijtimoiy xizmatlarga qayta yo'naltirishni kuchaytirish zarur.

Aholining zaif guruhlari uchun ixtisoslashtirilgan xizmatlar ko'rsatuvchi asosiy muassasalar hisoblangan "Saxovat" va "Muruvvat" uylari, nogironlar hamda odam savdosi qurbanlari uchun reabilitatsiya markazlari, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktab-internatlar va ijtimoiy xavfli holatdagi voyaga yetmaganlar, voyaga yetmagan huquqni buzuvchilar uchun maktab-internatlar, imkoniyatlari cheklangan yoshlar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari viloyat yoki respublika darajalarida faoliyat ko'rsatadi (2-qo'shimcha).

2-QO'SHIMCHA

Institutsionalizatsiya yoki uyda?

Jahon tajribasi moliyaviy xarajatlar ko'pligi hamda past ijtimoiy-reabilitatsion samaradorlik munosabati bilan muassasa tarmoqlari orqali ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish NNT, jamoa yoki uy xo'jaliklari (community-based services, community based rehabilitation) negizida yashash joyi bo'yicha ko'rsatiladigan xizmatlarga taqqoslaganda kamroq samarali ekanligini ko'rsatadi.

Resurslardan (shu jumladan mahallaning resurslaridan, undagi mavjud ta'lim, tibbiyot muassasalaridan, turli davlat xizmatlaridan, shuningdek mijozning qarindoshlari/yaqinlari tomonidan qo'llab-quvvatlash), odatdagi atrofdagilar va qarindoshlar/do'stona bilan aloqalar saqlanib qolishi munosabati bilan reabilitatsiyaning yuqori samaradorligi mahalliy hamjamiyatlar (community-based services, community based rehabilitation) negizidagi xizmatlarning afzalligi hisoblanadi. Bundan tashqari hamjamiyatlar negizida rivojlanadigan xizmatlar turli parametrlarga ko'ra: xizmatdan xabardorlik, uning xizmatlariga ehtiyoj sezuvchi shaxslarni aniqlash, borish uchun xarajatlarning yuqori emasligi bo'yicha ushbu joyda yashovchilar uchun ancha qulay hisoblanadi.

Tanglik inson hayotida yuz bergan taqdirda tanglik interventsiyasini yoki yordamni ko'rsatuvchi tashkilotlarga va tanglik sharoitiga tushib qolishning oldini olish maqsadi hisoblangan agentlikning ijtimoiy xizmatlarini qayd etish mumkin. Jumladan, masalan, uydagi zo'ravonlik yoki odam savdosi qurbanlari uchun tanglik markazlari va shelterlar, keksa va qariyalar uylari, uysiz odamlar uchun vaqtinchalik turish markazlari, reabilitatsiya markazlari, ota-onalar vasiyligisiz qolgan yoki rivojlanishida nuqsonlar bo'lgan bolalar uchun institutsional vasiylilik, ijtimoiy zaif bolalar uchun tranzit markazlari va hokazolar ularning birinchisiga tegishlidir. Keksalar va qariyalarni yoki nogiron kishilarni parvarish qilish markazlari oilani qo'llab-quvvatlash xizmatlari, u yoki bu maqsadli guruh uchun kunduz kuni bo'lish markazlari, maslahat markazlari (masalan, nogiron shaxslar, kam ta'minlangan oilalar uchun huquqiy masalalar yoki bandlik masalalari bo'yicha maslahatlar) va shu kabilar rivojlanayotgan preventiv xizmatlar va ko'maklashuvchi xizmatlar misollari hisoblanadi. Ayrim tashkilotlar ham tanglik, ham preventiv choralarни birga qo'shib olib boradilar, masalan, bolani himoya qilish xizmatlari, oiladagi zo'ravonlikdan jabr ko'rgan ayollar uchun tanglik markazlari.

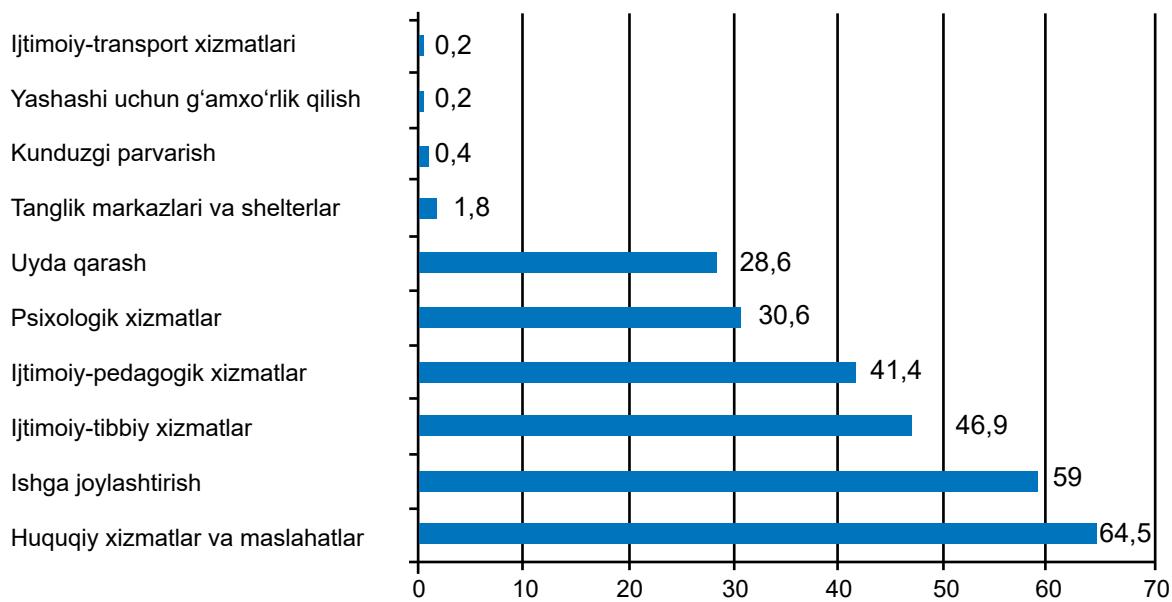
Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNT asosan o'zlarining benefitsiarlarining yashash joyi bo'yicha mahalliy darajada ishlaydilar.

NNT mijozlarining 80 foizga yaqini yashash joyi bo'yicha, shu jumladan o'zları yashaydigan shaharda yoki tumanda xizmatlardan foydalanadilar²⁰. NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning aksariyat

²⁰ "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha. Ma'lumotlarda 2013 yilda Fuqarolik jamiyatni institutini qo'llab-quvvatlash jamoatchilik fondi va Fuqarolik jamiyat shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rov natijalari keltirilgan.

ko'pchiligi preventiv xususiyatga ega²¹. Tanglik sharoitlarida xizmatlar ko'rsatuvchi NNT (shu jumladan shelterlar) ulushi atigi 1,8 foizni tashkil etadi (1-diagramma).

1-DIAGRAMMA. IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATUVCHI SO'RAB CHIQILGAN NNT ULUSHI TO'G'RISIDAGI MA'LUMOTLAR (RESPONDENTLAR SONING %I)

*Manba: Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, Mehnat vazirligi, BMTTD tomonidan NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning interaktiv o'yinini ishlab chiqish uchun so'rov natijalari bo'yicha (N=454).

NNT tomonidan xizmat ko'rsatiladigan shaxslar umumiylar sonining 66 foizi – bular muayyan muammolarga (ishning yo'qligi, murakkab moddiy holat va shu kabilalar) duch kelgan, biroq ozgina qo'llab-quvvatlash (maslahat berish, yuridik, psixologik, pedagogik yordam berish) bilan muammoni hal etadigan va normal hayotga qaytish uchun resurslar va ko'nikmalarga ega bo'lган odamlar.

NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlardan foydalanuvchilarining 15 foiziga yaqini – doimiy yordamga muhtoj bo'lган odamlar, masalan, nogironlikning og'ir shakllariga chalingan yolg'iz odamlar, yoki o'ziga o'zi xizmat ko'rsata olmaydigan keksalar. Ushbu guruhda ayollar ulushi 61 foizni tashkil etdi.

Va, nihoyat, so'rov ma'lumotlari bo'yicha tanglik yordami NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlardan foydalanuvchilarining faqat 19 foiziga beriladi. Bular og'ir turmush sharoitidan kelib chiqadigan bir qancha jiddiy muammolarga duch kelgan, normal hayot tarzini to'liq buzuvchi odamlar. Ko'pincha ushbu guruhning mijozlari zarur ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lmaydi, ularning resurslari nihoyatda cheklangan

²¹ Ijtimoiy xizmatlar interaktiv xaritasini ishlab chiqish doirasida 2012 yilda Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, Mehnat vazirligi, BMTTD tomonidan o'tkazilgan so'rov ma'lumotlari bo'yicha.

(muayyan yashash joyi bo'lmagan shaxslar, og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan ayollar va boshqalar). Ushbu guruh mijozlari orasida ayollar ulushi 56 foizni tashkil etadi.

Shunday qilib, amalda NNT negizidagi barcha ijtimoiy xizmatlar yoki preventiv xizmatlar, yoxud preventiv yoki tanglik choralarini birga qo'shib olib boruvchi xizmatlar hisoblanadi. Hali muammo juda chuqurlashmasdan insonning o'zining resurslaridan va atrofdagi yaqinlarning resurslaridan foydalanib murakkab hayotiy vaziyatni hal etishda yordam berib NNT tanglik vaziyatida odamlarning ijtimoiy reabilitatsiyasiga, yoxud ularning internat muassasasida bo'lishlariga davlat tomonidan sarflanishi mumkin bo'lgan mablag'larni tejayidilar.

Yuqorida keltirilgan misollar xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNT faoliyatining ahamiyatini va, tegishli ravishda, NNTning ushbu faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatadi. Biroq ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTga davlat mablag'larini yo'naltirish zarurmii? Balki ushbu mablag'larni yangi ijtimoiy xizmatlarni joriy etish uchun davlat tizimiga yo'naltirish ma'qulmikan? Shubhasiz, agar barcha talab etilgan sifatli ijtimoiy xizmatlar butun mamlakat bo'ylab davlat organlari tomonidan tizimli asosda ko'rsatilganda edi yaxshiroq bo'lardi. Biroq, davlat tizimida mavjud bo'lmagan ijtimoiy xizmatlarni joriy etish muayyan vaqt va resurslarni talab etadi, ayni vaqtda ushbu xizmatlarni "shu yerda va hozir" ko'rsatish zarur.

Bundan tashqari, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi davomida uning ehtiyojlari o'sadi va o'zgaradi, ijtimoiy xizmatlarning tobora yangi va yangi turlari talab etiladi. Davlatning yangi ijtimoiy xizmati ochilgunga qadar yoki ijtimoiy xizmatlarning yangi turlarini ko'rsatish boshlanguniga qadar o'z yechimini talab etuvchi ijtimoiy muammoni aniqlash, muammolarni hal etishga yo'naltirilgan u yoki bu ijtimoiy xizmatning modelini ishlab chiqish, uni amaliy faoliyatda yillar mobaynida sinovdan o'tkazish zarur. Shu ma'noda NNT innovatsion ijtimoiy xizmatlarni davlat tizimiga joriy etishda muhim rol o'ynaydi: ular hal etilishi yangi ijtimoiy xizmatlarni talab etadigan ijtimoiy muammolarni aniqlaydilar, shuningdek o'z negizida yangi ijtimoiy xizmatlarni tajribadan o'tkazish orqali yangi ijtimoiy xizmatlarni davlatning sinovdan o'tkazish imkonini beradi. Masalan, "Istiqlolli avlod" NNT odam savdosi qurbanlarini ijtimoiy reabilitatsiya qilishga ehtiyojni anglab yetdi va 2001 yildan boshlab ushbu muammo bilan shug'ullana boshladi, 2004 yilda odam savdosi qurbanlari uchun reabilitatsiya markazi ochdi. Olti yildan keyin ijtimoiy xizmat davlat tizimida shunga o'xshash markaz – Odam savdosi qurbanlarini reabilitatsiya qilish bo'yicha respublika markazi tashkil etildi.

BESHINCHIDAN, AHOLINI IJTIMOIY MUHOFAZA QILISH SOHASIDA IJTIMOIY SHERIKLIKNI RIVOJLANТИРISH VA JAMOATCHILIK NAZORATI HAM NNTNING MUHIM ROLI HISOBланади.

So'rab chiqilgan NNT mijozlarining 20 foizga yaqini ularga davlat muassasalaridan yuboriladi²². O'z navbatida mijozlarning barchasining 25 foizga yaqini NNT tomonidan ko'pincha ilova xat yoki xizmat xodimining bevosita hamrohligida NNT tomonidan ko'rsatiladigan qo'shimcha xizmatlardan foydalanish uchun davlat muassasalariga yuboriladi. Shunday qilib, NNT davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda va to'lovlarni olishda fuqarolarni qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi hamda ijtimoiy sohada davlat tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi²².

²² "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha. Ma'lumotlarda 2013 yilda Fuqarolik jamiyatni institutini qo'llab-quvvatlash jamoatchilik fondi va Fuqarolik jamiyat shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rov natijalari keltirilgan.

1.2. IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISHDA NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINING QIYOSIY USTUNLIGI

NNT

O'zbekistonda yuqori kadrlar salohiyatiga, ularning xodimlari esa – maxsus bilimlarga ega. Sot-siologik so'rov natijalari ijtimoiy yo'naltirilgan NNTning so'rab chiqilgan xodimlarining 61,5 foizi oliy ta'limning tegishli ish mutaxassisligiga va NNT-ijtimoiy xizmatlar xodimlarining 79,2 foizi ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasida NNT xodimining o'rtacha ish stajiga²³ va ijtimoiy zaif guruhalr bilan 15 yildan ortiq ish tajribasiga ega. Ijtimoiy sohada ishlaydigan professional mutaxassis tegishli ta'lif va ish tajribasidan tashqari tegishli motivatsiyaga va gumanistik qadriyatlarni yoqlashga ega bo'lishi kerak, NNT xodimlarining ko'pchilik qismi doimiy ish haqiga ega emas, chunki notijorat tashkilotlarni moliyalashtirish barqaror emas. Biroq NNTda kadrlar qo'nimsizligi past, bu haqda NNT xodimlarining ijtimoiy sohadagi ish tajribasiga qarab tegishlicha hukm chiqarish mumkin.

NNT-ijtimoiy xizmatlarning so'rab chiqilgan rahbarlarining 71 foizining fikriga ko'ra ular tashkiloti muvaffaqiyatining asosiy omili – ijtimoiy muammolarning sabablari va xususiyatini chuqur bilish. Ko'pchilik xodimlar o'zlarini qachondir og'ir tur mush sharoitiga tushib qolgan odamlardir, va, tegishli ravishda, o'z maqsadli guruhining muammosini ichdan biladilar. So'rab chiqilgan NNTning 64 foizi shtatida ularning maqsadli guruhi vakillariga tegishli bo'lgan shaxslar mavjud, masalan, nogironlar jamoat birlashmalari xodimlarining ko'pchilik qismi – o'zlarini nogiron shaxslardir.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning 40 foizidan ortig'ining faoliyati o'zlarini joylashgan mahalliy jamoalar (mahallalar) doirasidan tashqariga chiqadi, biroq tuman yoki shahar chegarasidan chiqmaydi. Bunda NNT negizidagi ijtimoiy xizmatlarning uchdan bir qismiga yaqini va ijtimoiy yo'naltirilgan NNTlarning to'rtdan bir qismi yaqin mahallalar aholisiga xizmatlar ko'rsatadi, ya'ni NNT aniq bir mahalla, tuman, mintaqaning muammolaridan yaxshi xabardor.

Muammoni chuqur bilish va ish tajribasi NNTga davlatning vakillaridan xavfsiraydigan odamlar (masalan, qonun bilan nizoga kirishgan odamlar/asotsial xulq-atvorli odamlar) bilan muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

NNTlarning moslashuvchanligi, xizmatlar ko'rsatish jarayonining soddaligi va shu munosabat bilan zaif guruhlarga yuqori darajada xizmat ko'rsatilishi ijtimoiy xizmatlarni ifodalovchi NNTning boshqa bir afzalligi hisoblanadi. Garchi, NNT faoliyati milliy qonunchilik doiralarida belgilangan bo'lsa ham, ushbu tashkilotlar ichida katta erkinlik va moslashuvchanlik mavjud. So'rab chiqilgan NNTlarning 25 foizi uchun mijozda hujjatlar mavjud bo'lishi unga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun majburiy hisoblanmaydi, hatto xizmatlardan foydalanish uchun hujjatlar talab qilingan taqdirda ham, so'rab chiqilgan NNTlarning 40 foizidan ortig'i hujjatlarni kutib o'tirmsandan xizmat ko'rsatishni boshlaydi, NNT-ijtimoiy xizmatlarning 60 foizga yaqini hujjatlarni to'plashda mijozlarga yordam beradi, bu NNT-ijtimoiy xizmatlarga murojaat qilgan odamlarning ko'pchiligi uchun muhim hisoblanadi. Ushbu odamlar aksariyat ko'pchilik holatlarda biror-bir huquqiy bilimlarga ega bo'lmaydilar va o'z manfaatlarini o'zlarini himoya qilishga qodir emaslar. Ular davlat organlariga shunchaki murojaat qilmay qo'yadilar va natijada ularning ahvoli yanada yomonlashadi, so'ngra esa ularni normal/mustaqlil hayotga qaytarish uchun katta resurslar talab etiladi.

Ko'rsatilayotgan xizmatlarning hajmi va sifati hamda donorlik vositalarini va xayriya yordamini faol jalg etish tufayli ulardan foydalanuvchilar soni oshishi davlat ijtimoiy xizmatlari bilan taqqoslaganda NNTning yana bir ustunligi hisoblanadi.

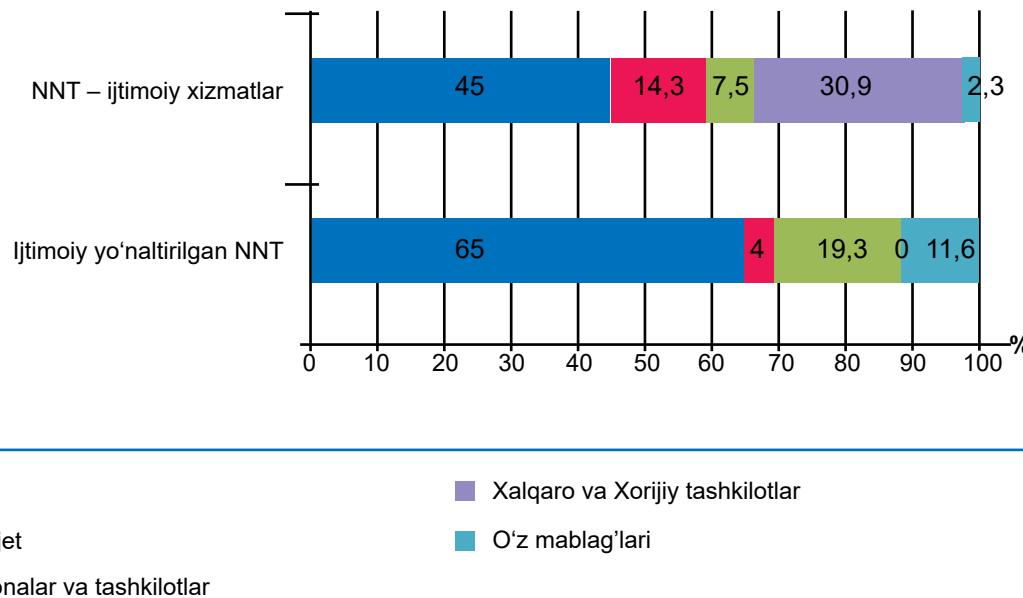
²³ Bunda va keyinchalik 1.2-kichik bo'lim matni bo'yicha "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha. Ma'lumotlarda 2013 yilda Fuqarolik jamiyati institutini qo'llab-quvvatlash jamoatchilik fondi va Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rovi natijalaridan foydalanilgan. So'rov natijalari "O'zbekistonda nodavlat notijorat xizmat ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotida taqdim etilgan.

Nodavlat notijorat tashkilotlari bu moliyaviy investitsiya bo'ladimi yoki keyinchalik xizmatlarni moliyalashtirish bo'ladimi – qo'shimcha moliyaviy resurslar taqdim etishi ular bilan shartnomalar tuzishning muhim sababi hisoblanadi. Ushbu dalilning muhimligini e'tiborga olgan holda u shartnomalar tuzishning asosiy sababi sifatida qaralmasligi kerak – qonun hujjatlarida kafolatlangan xizmatlarni moliyalashtirish davlatning zimmasida qolishi kerak va tegishli byudjet ushbu maqsadlarga yo'naltirilishi lozim²⁴.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning ikki turi uchun donorlar toifasi va jalb etiladigan mablag'lar miqdori farqlanadi: **1)** butun faoliyati og'ir turmush sharoitidagi shaxslarga yordam berishga jamlangan NNT-ijtimoiy xizmatlar va **2)** ijtimoiy yo'naltirilgan NNT, ular ushbu faoliyatdan tashqari har xil ma'rifiy ishlarni olib boradilar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga kuchli ehtiyoj sezuvchi odamlarga xizmatlar ko'rsatadilar. Ijtimoiy yo'naltirilgan NNT byudjetida mahalliy korxonalar va tashkilotlar tomonidan olingan homiylik mablag'lari mablag'lar umumiyligi hajmining 19,3 foizini tashkil etadi. O'z mablag'lari (qatnashchilarning badallari, tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar) – 11,6%. So'rab chiqilgan ijtimoiy yo'naltirilgan NNT tomonidan xalqaro va xorijiy tashkilotlarning mablag'lari manbalar sifatida ko'rsatilmagan. Davlat mablag'lari qo'shimcha ravishda jalb etiladigan donorlik mablag'lari miqdori ular uchun 30 foizga yaqinna tashkil etadi.

NNT-ijtimoiy xizmatlar byudjetida xalqaro va xorijiy tashkilotlar mablag'lari 30,9 foizni, mahalliy xayr-ehson qiluvchilarning qo'llab-quvvatlashi – 7,5 foizni, o'z mablag'lari 2,3 foizni tashkil etadi (2-diagramma). Bino-barin, jalb etilgan resurslarning davlat yordamiga nisbati 3 dan 2 qismni tashkil etadi.

2-DIAGRAMMA. JALB ETILGAN MABLAG'LAR MANBALARI (UMUMIY HAJMNING %I)

Manba: «O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati» tadqiqoti ma'lumotlari bo'yicha.

²⁴ A Handbook on Non-State Social Service Delivery Models. A guide for policy makers and practitioners in the CIS region. UNDP/ECNL Bratislava, 2012.p.23.

Agar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning baholanadigan soni 1 200 ga yaqin va ular byudjetining o'rtacha miqdori 25 mln. so'mga²⁵ yaqin ekanligi hisobga olinsa, u holda ular har yili davlat byudjetidan ijtimoiy sohaga 9 mlrd. so'mga yaqin mablag'ni jalb etadilar.

Bundan tashqari, xizmatlarni muvaffaqiyatli ko'rsatuvchi NNTdan xizmatlar davlat tomonidan xarid qilinganda yangi ijtimoiy xizmatni tashkil etishga davlat xarajatlari pasayadi.

Umuman olganda nodavlat xizmat ko'rsatuvchilarni ijtimoiy xizmat ko'rsatish jarayoniga jalb etish va davlat ijtimoiy sektorini qisman monopoliyadan chiqarish xizmatlar doirasi kengayishiga, tizimning ko'proq epchiligi va manzilliligiga ko'maklashadi.

Bu "birinchidan, mablag'lar ochiq va xolisona taqsimlanishi mezonlari sharoitida xizmat ko'rsatuvchilar o'rtaida raqobatning rivojlanishi ularning samaraliroq ishlashdan manfaatdorligini oshiradi. Ikkinchidan, qisman monopoliyadan chiqarish xizmatlar ko'rsatish tizimining moslashuvchanligini oshiradi, jumladan aholining turli guruhlari ehtiyojini to'liqroq hisobga olish imkonini beradi, zaruriyat bo'lganda esa ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatiga qo'yiladigan talablarga va (yoki) ular hajmlariga tezroq tuzatish kiritish zarurligi. Uchinchidan, xizmatlar ko'rsatilishi uchun mas'uliyatni taqsimlash, qoidaga ko'ra, umuman tegishli sohani boshqarish sifatiga ijobji ta'sir ko'rsatadi. Xizmatlarning bir qismini autsorsingga berish byudjet hisobining an'anaviy tizimida aks ettirilmaydigan asbob-uskunalar va ko'chmas mol-mulk amortizatsiyasi qiyamatini o'z ichiga oluvchi xizmatlar ko'rsatishning to'liq amaldagi qiyamatini real baholash, xizmatlar sifatining detallashtirilgan standartlarini tasdiqlash, qarorlar qabul qilish mezonlarini aniqlashtirish bo'yicha boshqa tadbirlarni amalga oshirishga majbur qiladi"²⁶.

Shunday qilib, NNT ijtimoiy muhofaza qilish va aholining zaif qatlamlariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasida davlatning to'laqonli va zarur sheriklari hisoblanadi.

1.3. NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARI ORQALI IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISH BILAN BOG'LIQ TAHDIDLAR

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun NNTdan foydalanishning ustunliklari bilan birgalikda tahdidlar ham mavjud, jumladan, NNT tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar sifatiga nisbatan xavotir mavjud. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning davlat standartlari mavjud bo'lмаган, NNT esa barqaror va etaricha moliyalashtirish hajmiga hamda zarur ma'muriy vositalarga ega bo'lмаган vaziyatda sifatsiz xizmatlar ko'rsatish xavfi yetaricha yuqori. Ayniqsa zo'ravonlikdan jabrlangan shaxslar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlarning sifati bilan bog'liq xavotir dolzarbdir. Ushbu holatda shoshilinch tibbiy-psixologik va huquqiy choralar majmuuni ko'rish talab etiladi, yordam beruvchi xodimlarning kasbiy darajasi yetarli emasligi esa jabrlanganlarning ruhiy va jismoniy sog'lig'iga xavf soluvchi og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar bepulligi, sertifikatlashtirishdan/litsenziyalashdan o'tmasligi va aksariyat ko'pchilik holatlarda xizmatlardan foydalanuvchilar bilan biror-bir rasmiy shartnoma tuzilmasdan ko'rsatilishi hisobga olingan holda sifatsiz xizmatlar ko'rsatuvchi NNT iste'molchilarning huquqlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunning amal qilishi doirasiga tushmaydi va o'z benefitsiarlari oldida cheklangan javobgarlikka egadir.

²⁵ "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha.

²⁶ Перцов Л.В.Кто лучше окажет социальную услугу// Бюджет, 2012, №4.

Har xil ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning davlat standartlari qabul qilinishi sifatsiz xizmatlar ko'rsatish xavfini pasaytirgan bo'lur edi. Standartlar quyidagi sifatning bir qancha asosiy qismlariga asoslanishi mumkin:

- atrof vaziyatning sifati, shu jumladan binoning xavfsizligi, sanitariya-gigiena sharoitlari;
- parvarish qilishning sifati;
- huquqiy xizmatlar sifati;
- psixologik xizmatlar sifati;
- xodimlarni tayyorlash darajasi, shu jumladan ularni tanlash va superviziya;
- boshqarish va ma'muriyatçilik sifati, shu jumladan keys-menejment, hujjatlarni yuritish, shikoyatlarni ko'rib chiqish va monitoring tizimi.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning davlat standartlari ishlab chiqilishi va qabul qilinishi nodavlat xizmat ko'rsatuvchilar tomonidan sifatsiz ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish xavfini pasaytiribgina qolmay, balki davlat tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi. Shu munosabat bilan Sog'liqni saqlash vazirligi va Mehnat vazirligi tomonidan BMTTD bilan birgalikda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning tegishli standartlarini ishlab chiqish ishlari tashkil etilgan.

Biroq, bunda ijtimoiy xizmatlar tizimining rivojlanishi evolyutsion jarayon ekanligini tushunish muhimdir va, yuqorida ko'rsatilganidek, ijtimoiy sharoitlar o'zgargan taqdirda oldin bo'laman xizmatlarga talab paydo bo'lishi mumkin. Innovatsion xizmatlar paydo bo'lган vaqtidan boshlab uning zarurligi davlat tomonidan e'tirof etilgan va keyinchalik standartlashtirilgan paytgacha yetarlicha uzoq vaqt o'tishi mumkin. Xizmatlarga bo'lган yuqori talab bilan yetarlicha yuqori sifatli ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishga xizmat ko'rsatuvchilarning layoqati o'rtaida delemma yuzaga keladi.

Masalan, oilaviy nizolardan jabrlangan va boshpanasiz qolgan ayollar uchun tanglik markazlari hozircha davlat tizimida mavjud emas. Hozirgi vaqtida NNT negizida ish ko'rayotgan bunday tanglik markazlari ayollar uchun vaqtincha boshpanaga ega bo'lish va murakkab turmush sharoitidan chiqishning noyob imkoniyati hisoblanadi. Ayni vaqtida ushbu markazlarda ovqatlanish sifati, sanitariya-gigiena sharoitlarini hamma vaqt ham ideal deb bo'lmaydi. Albatta, bunday tanglik markazlarini ijtimoiy xizmatning davlat tizimida tashkil etish a'lo qaror bo'lган bo'lur edi, biroq bu yetarlicha katta vaqt va resurslarni talab etadi, ushbu xizmatlar esa ayollarga bugunning o'zida zarur.

Foydalanuvchilar uchun zarar bo'lган ijtimoiy xizmatlardagi tanaffus/uning to'xtatilishi xavfi NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlardagi yana bir xavf hisoblanadi. Uzlusiz barqaror moliyalashtirishga ega bo'lган davlat muassasalari, shu jumladan mijozlar soni vaqtincha kamaygan va bo'sh o'rinalar soni ko'p bo'lган vaziyatda xizmatlarning doimiyligini ta'minlashda NNTga qaraganda ustunlikka egadir. Davlatning NNT negizida ijtimoiy xizmatga investitsiyalar bilan bog'liq xavf ham tushunarlidir. NNT rahbariyat/tashabbuskor guruh o'zgargan yoki donorlik moliyalashtirishi to'xtatilgan taqdirda o'z faoliyatini to'xtatishi mumkin. Boshqa tomonidan qulay shart-sharoitlar yaratib va tegishli resurslarni ajratib aynan davlat NNT rivojlanishining kafili bo'ladi. NNTning muassisasi ular duch kelishi mumkin bo'lган qiyinchiliklarni hisobga olgan holda (ushbu qiyinchiliklar navbatdagi bo'limda batafsил ko'rib chiqiladi) o'z tashkilotining rivojlanishiga katta investitsiyalar qo'yishdan xavfsirashlari mumkin.

Xizmatlarga talab katta bo'lgan mintaqalarda xizmatlarning bir qismini davlat tomonidan ko'rsatishni saqlab qolish va qo'shni mintaqalarda davlat tashkilotlari tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyati ta'minlangan holda talab past bo'lgan mintaqalarda xizmatlarni ko'rsatishga NNTni jalg etish hisobiga ushbu xavf qisman pasaytirilishi mumkin. Biroq xizmatlarni ko'rsatishda xavf pasayishining asosiy omili zarurdir, subsidiyalar yoki ijtimoiy buyurtmalar berish yo'lli bilan ushbu xizmatlarni ko'rsatuvchi xizmatlarni davlat tomonidan barqaror moliyaviy qo'llab-quvvatlash davlat tomonidan zarus deb e'tirof etilgan asosiy omildir (NNT negizida ijtimoiy xizmatlarni davlat tomonidan moliyalashtirish masalalari navbatdagi bo'linda batafsil ko'rib chiqiladi).

NNT tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarni davlat tomonidan moliyalashtirishda davlat byudjeti mablag'laridan boshqa maqsadlarda foydalanish xavfi yuzaga keladi. U xizmatlarni ko'rsatishga davlatning ijtimoiy buyurtmasini tashkil etish uchun texnik topshiriqlarni ishlab chiqishning, xizmatlarning real qiymatini aniqlashning murakkabligi hamda ko'rsatilgan xizmatlarning natijadorligini baholashning murakkabligi bilan bog'liqdir. Bir qancha ijtimoiy xizmatlar bo'yicha texnik topshiriqni shakllantirish hamda uning real qiymatini aniqlash uchun buyurtmachi aynan ushbu sohada ishni yuqori darajada bilishi kerak²⁷. Davlat ijtimoiy buyurtmasi asosan aynan innovatsion, ijtimoiy muhofazaning davlat tizimida mavjud bo'Imagan yoki yetarlicha rivojlanmagan xizmatlar turlariga berilishi hisobga olingan holda texnik topshiriqni tuzadigan mutaxassisni topish juda qiyin bo'ladi. Buning ustiga xizmatlarning ko'plab turlarini, ularning natijadorligini, ayniqsa sifatning tasdiqlangan standartlari mavjud bo'Imaganda miqdoriy baholash ham juda qiyin vazifa hisoblanadi²⁸. Masalan, ijtimoiy xizmatlarning ayrim turlari natijadorligini baholash og'ir turmush sharoitidan chiqqan shaxslar sonining tashkilot xizmatlar ko'rsatgan shaxslarning umumiy soniga nisbatini aniqlash yo'lli bilan amalga oshirilishi mumkin. O'zbekistonda NNT – ijtimoiy xizmatlar so'rovi natijalari ularning natijadorligi 44,6 foizni tashkil etishini ko'rsatadi²⁹. Taqqoslash uchun giyohvandlikka mubtalo bo'lgan shaxslarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish maqsadida Rossiyaning "Qutqaruv" markazi faoliyati natijadorligi ko'rsatkichi 23 foizni, Ispaniyada nogiron shaxslar uchun ishga joylashtirishni qo'llab-quvvatlagan xizmatlar bo'yicha – 60 foizni, "Istiqlol" mintaqaviy jamoat tashkiloti huzuridagi ishga joylashtirish klubni (Moskva, Rossiya) bo'yicha – 58 foizni tashkil etadi. Bundan tashqari, hatto mijozning qiyin hayotiy vaziyati u ijtimoiy xizmatdan "chiqqan" paytda muvaffaqiyatli bartaraf etilgan bo'lganida ham u biroz vaqt o'tgach yana o'zi bartaraf etaolmaydigan murakkabliklarga duch kelishi mumkin.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning davlat tomonidan nodavlat xizmat ko'rsatuvchilarga berilishi jamoatchilik tomonidan davlatning mas'uliyatdan qochishga intilishi, davlatning muammolarini NNT zimmasiga yuklashi va NNTning moliyaviy ulushi hisobiga davlat xarajatlarini qisqartirishga intilish sifatida qabul qilinishi mumkin. Ushbu xavfni pasaytirish uchun ommaviy axborot vositalarini jalg etish va xizmatlarning sifati, undan foydalanish va uning uzlucksizligini ta'minlash, tegishli moddiy resurslar ajratilishi hamda xizmatlarni bevosita ko'rsatuvchi va davlatning subpudratchilar hisoblangan NNT faoliyati ustidan nazorat qilish uchun davlat to'liq javob beradigan ijtimoiy xizmatlarni xarid qilish bo'yicha davlatning ijtimoiy buyurtmasi mohiyatini tushuntirish bo'yicha aholi bilan ish olib borish zarur.

²⁷ Чагин К.Г. Механизмы доступа НКО к бюджетному финансированию государственных и муниципальных услуг в социальной сфере: муниципальный/ государственный заказ и целевые потребительские субсидии / Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах. Практика межсекторного взаимодействия: Практическое пособие/Под ред. А.Е. Шадрина, М.: Агентство социальной информации, 2010. С. 292.

²⁸ Гуслякова Л. Г., Калинина Ю. А. Исследование стандартизации социального обслуживания: проблемы, перспективы реализации на региональном уровне // Журнал исследований социальной политики. Т. 4. № 3.

²⁹ 2013 yilda O'zbekistonning 5 ta mintaqasida Fuqarolik jamiyatni institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi va Fuqarolik jamiyatni shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rov natijalari keltirilgan "O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni nodavlat notijorat yo'lli bilan ko'rsatuvchilarning salohiyati" tadqiqoti ma'lumotlari bo'yicha.

2-BO'LIM

NNT TOMONIDAN AHOLIGA IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISH ISTIQBOLLARI

Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda NNTni qo'llab-quvvatlashning dolzarbligiga qaramay, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNT institutsional tusdagi ayrim tahdidlarga duch kelishi mumkin.

Ushbu tahdidlar bilan bog'liq to'rtta asosiy omil mavjud. Bular:

- 1) ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni tartibga soluvchi hadli qonun, davlat standartlari va boshqa qonunosti hujjatlar zarur;
- 2) ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNTning barcha xarajatlarini qoplash uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mablag'lari hajmini yanada oshirish talab etiladi;
- 3) NNTni moliyalashtirishga xayr-ehson qiluvchilarni jalg etish uchun muhitni yanada yaxshilash chora-tadbirlari zarur;
- 4) NNT negizida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilarning tashqi moliyaviy yordam olishlarini yanada takomillashtirish zarur.

2.1. IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISHNING QONUNCHILIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ozbekistonda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha faoliyat aniq bir davlat organlari faoliyatini, shuningdek faoliyat tarmoqlarini tartibga soluvchi qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish yoki ijtimoiy xizmat to'g'risidagi qonunni qabul qilish aholini ijtimoiy muhofaza qilishning samarali tizimining zarur belgilari hisoblanadigan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va ijtimoiy ishlarni rivojlantirish strategiyasini shakllantirish uchun tayanch nuqta bo'lib xizmat qilgan bo'lur edi.

Jahonning ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan MDH mamlakatlarda³⁰ aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni tartibga soluvchi alohida qonunlar qabul qilingan. Ushbu qonunlarda "ijtimoiy xizmatlar", "og'ir turmush sharoiti" (shu jumladan uni aniqlash mezonlari), "ijtimoiy xizmat", "ijtimoiy ish" tushunchalari aks

³⁰ "Ijtimoiy xizmat to'g'risida"gi Belorusiya Respublikasi Qonuni (2000 y.), "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Ukraina Qonuni (2003 y.), "Qirg'iziston Respublikasida aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish asoslari to'g'risida"gi Qirg'iz Respublikasi Qonuni (2008 y.), "Ijtimoiy xizmat to'g'risida"gi Tojikiston Respublikasi Qonuni (2008 y.), "Ijtimoiy ko'maklashish to'g'risida"gi Armaniston Qonuni (2008 y.), "Maxsus ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qozog'iston Respublikasi Qonuni (2009 y.), "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Moldova Respublikasi Qonuni (2010 y.), "Ijtimoiy xizmat to'g'risida"gi Ozarbayjon Respublikasi Qonuni (2011 y.), "Rossiya Federatsiyasida fuqarolarga ijtimoiy xizmat ko'rsatish asoslari to'g'risida"gi Rossiya Federatsiyasining Federal Qonuni (2013 y.).

ettirilgan, ushbu sohada davlat siyosatining asosiy prinsiplariga asos solingen, davlat tomonidan kafolatlanadigan ijtimoiy xizmatlar turlari hamda ularni ko'rsatadigan tashkilotlar va shaxslar bayon qilingan. Ko'pincha ushbu qonunlarda mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidan qat'i nazar davlat tomonidan kafolatlanadigan ijtimoiy xizmatlarning eng kam to'plami hamda mintaqaning aniq ehtiyojlaridan kelib chiqib mintaqaviy va mahalliy hokimiyatlar tomonidan moliyalashtiriladigan qo'shimcha ijtimoiy xizmatlar belgilanadi³¹.

Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda ijtimoiy xizmat tizimida ijtimoiy soha xodimlari tomonidan maqsadli guruhga sifatli va samarali xizmatlar ko'rsatishi kerak bo'lgan sifat standartlari joriy etilgan. Standartlarda aholining turli guruhrigaga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning hajmi, sifati, uni ko'rsatish tartibi va shartlariga qo'yildigan asosiy talablar jami mavjud. Ular barcha ijtimoiy xizmatlar, odamlarning ijtimoiy zaif guruhrigaga u yoki bu xizmatlarni ko'rsatuvchi davlat notijorat va tijorat, jamot tashkilotlari va hokazolar amal qilishi kerak bo'lgan umumiy eng kam qoidalar hisoblanadi.

Bugungi kunda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning O'zbekistonda mavjud yagona misoli bu – “Mehribonlik” uylari uchun majburiy eng kam standartlar³². Ular 29 ta standartni o'z ichiga oladi. Ushbu standartlar “Mehribonlik” uylari faoliyatining muassasaga qabul qilish, parvarish qilish rejasini rivojlantirish va chiqarib yuborish; atrofdagi vaziyatning sifati; parvarish qilish, ta'llim va ijtimoiylashtirish sifati; bolaning huquqlari, erkinliklari va eng yaxshi qiziqishlarini ta'minlash; kadrlar bilan ta'minlash; ma'muriyatçilik va boshqarish singari yo'nalişlarini olib beradi. Boshqa ijtimoiy xizmatlar uchun standartlar mavjud har xil ijtimoiy muassasalar to'g'risidagi nizom asosida ishlab chiqilishi mumkin. Bu O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning sifatiga qo'yildigan talablarni mustahkamlash hamda NNT tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar sifati standartlarini ta'minlash imkonini beradi.

Binobarin, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilarni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimining huquqiy kafolatlarini kuchaytirish uchun Qo'shimcha ijtimoiy muhofazaga muhtoj bo'lgan shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risidagi qonunni hamda davlatga qarashli va nodavlat ijtimoiy xizmatlar faoliyatining davlat standartlarini ishlab chiqish va qabul qilish zarur.

2.2. IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATUVCHI NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINI DAVLAT TOMONIDAN MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI KUCHAYTIRISH

NNT davlat byudjetidan quyidagi ikki asosiy maqsadga yo'naltiriladigan mablag'larni olishi mumkin:

- Demokratik qadriyatlар himoya qilinishini ta'minlash, jamiyatda manfaatlar muvozanatini qo'llab-quvvatlash, mamlakatni rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, madaniy jarayonlariga

³¹ Masalan, "Maxsus ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qozog'iston Qonuniga muvofiq maxsus ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi, - davlat va nodavlat sektorlarida band bo'lgan jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar; "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Moldova Respublikasi Qonuniga muvofiq ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi sub'ektlar, shu jumladan qonun hujjalariiga muvofiq tashkil etilgan, foyda olish maqsadiga ega bo'lmagan yuridik shaxslar (nodavlat sub'ektlar); "Ahola ijtimoiy xizmat ko'rsatish. Terminlar va tariflar" Rossiya Federatsiyasi standartiga va "Ahola ijtimoiy xizmat ko'rsatish. Ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari tasnifi" GOSTga muvofiq ham ijtimoiy xizmat, ham ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari mulkchilikning istalgan shaklida bo'lishi mumkin.

³² Xalq ta'llimi vazirligining 2009 yil 10 dekabrdagi 342-son buyrug'i bilan joriy etilgan.

fugarolarni faol jalb etishni ta'minlash uchun fugarolik jamiyatini, shu jumladan NNT, jamoat birlashmalari va boshqa institutlarni rivojlantirish.

2. NNT bajaruvchi sifatida davlat tashkilotlariga yoki tijorat tuzilmalariga qaraganda qiyosiy ustunlikka ega bo'lgan davlatning ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarini amalga oshirish bilan bog'liq aniq ishlarni bajarish.

Birinchi holatda davlat subsidiyalari va grantlari, ikkinchi holatda – davlat ijtimoiy buyurtmalari davlat tomonidan moliyalashtirish shakllari hisoblanadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlariga davlat subsidiyalari, davlat grantlari va davlat ijtimoiy buyurtmalarini ajratish tartibi va shartlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fugarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondining mablag'larini boshqarish bo'yicha Parlament komissiyasi tomonidan belgilanadi. Bunda joriy vaziyatda davlat mablag'lari, aynan Fond mablag'lari O'zbekistonda NNTni moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadi. Jamoat fondi tomonidan moliyalashtirilgan NNTni so'rab chiqish natijalari bo'yicha ijtimoiy yo'naltirilgan NNT byudjetida olingan mablag'lar 65 foizni va NNT bazasida faoliyat ko'rsatuvchi ijtimoiy xizmatlar byudjetida 45 foizni tashkil etadi³³.

Ayni vaqtda NNT-ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilarining ehtiyojlarini qoplash uchun Jamoat fondi tomonidan ajratiladigan mablag'lar hajmini yanada ko'paytirish talab etiladi. 2012 yilda NNT negizida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sektorining moliyaviy xarajatlari 24,4 mlrd. so'mni tashkil etdi³⁴, ushbu sektorning salohiyatidan to'liq foydalanilganda esa moliyaviy ehtiyojlar 50,3 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lur edi. Jamoatchilik fondi mablag'larining umumiyligi 2012 yilda 6 mlrd. so'mni tashkil etdi. Bunday NNTga mablag'lar berish Fond tomonidan ajratiladigan mablag'lar umumiyligi ozgina qismini tashkil etadi.

24,4 mlrd. so'm moliyaviy xarajatlar summasi yetarlicha ko'p bo'lib tuyulishi mumkin. Biroq u yalpi ichki mahsulotning 0,03 foiziga teng, NNT negizida xizmatlar ko'rsatish sohasida band bo'lganlar soni esa – 6 ming kishiga yaqin, bu mamlakatda band bo'lganlar umumiyligi sonining 0,1 foizini yoki ijtimoiy sohada band bo'lganlarning 0,6 foizini tashkil etadi ("Sog'liqni saqlash, Jismoniy tarbiya va sport, ijtimoiy ta'minlash" sektorida)³⁵. Ushbu ko'rsatkichlarni xorijiy mamlakatlardagi nodavlat xizmat ko'rsatuvchilar faoliyatini ko'rsatkichlari bilan taqqoslash NNT bazasida xizmatlar ko'rsatishning mahalliy sohasi qaror topish bosqichida ekanligini ko'rsatadi. Bandlik ko'rsatkichi bo'yicha mahalliy sektor Rossiya sektoridan 3 baravardan ortiq kam (1-jadval). Xizmatlar qiymati hajmi bo'yicha AQSh sektoridan 33 baravardan ortiq kam.³⁶

³³ "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha. Ma'lumotlarda 2013 yilda Fuqarolik jamiyatni institutini qo'llab-quvvatlash jamoatchilik fondi va Fuqarolik jamiyat shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rov natijalari keltirilgan.

³⁴ "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqoti ma'lumotlari bo'yicha 2012 yilda ijtimoiy yo'naltirilgan NNT o'rtacha 20 mln. so'm, NNT negizidagi ijtimoiy xizmatlar esa 25 mln. so'm sarflagan. Agar birinchisining baholangan soni 1200 ta tashkilotni, ikkinchisi esa – 40 taga yaqin tashkilotni tashkil etishi hisobga olansa nodavlat ijtimoiy xizmatlar sohasining qiymat hajmi 24,7 mlrd. so'mni tashkil etadi.

³⁵ "O'zbekistonda nodavlat notijorat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar salohiyati" tadqiqotlari ma'lumotlari bo'yicha. Ma'lumotlarda 2013 yilda Fuqarolik jamiyatni institutini qo'llab-quvvatlash jamoatchilik fondi va Fuqarolik jamiyat shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan O'zbekistonning beshta mintaqasida 200 ta ijtimoiy yo'naltirilgan NNT orasida o'tkazilgan so'rov natijalari keltirilgan.

³⁶ "Amerikada filontropiya" entsiklopediyasi ma'lumotlara muvofiq 1990-yillarda AQSHda nodavlat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar 77 mlrd dollarlik xizmatlar ko'rsatgan, bu mamlakat milliy daromadining 1 foizini tashkil etadi. U shaxsiy xizmatlar va oilalar uchun xizmatlar, reabilitatsiya xizmatlari sohasida, shuningdek yashashni ta'minlagan holda parvarish qilish sohasida ustunlik qiladi: ushbu sohalarda nodavlat sektorda band bo'lganlar ulushi tegishli ravishda 91%, 89% va 58 foizni tashkil etadi. Kanadada NNT umumiyligi sonining 12 foizi yoki 19 mingta NNT ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilotlar hisoblanadi. Ularning daromadi 11,1 mlrd. dollarni tashkil etadi.

1-JADVAL. JAHONNING AYRIM MAMLAKATLARIDA NNTDA BANDLIK

Mamlakatlar	Band bo'lganlarning umumiy sonida NNTda band bo'lganlar ulushi	NNTda band bo'lganlardan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNTda band bo'lganlar ulushi	Barcha band bo'lganlarning ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish nodavlat tizimida band bo'lganlar ulushi, %
Avstriya	4,5	49,9	2,3
Belgiya	10,5	22,9	2,4
Finlyandiya	3,0	15,5	0,5
Fransiya	4,9	27,4	1,3
Germaniya	4,9	27,2	1,3
Gollandiya	12,6	20,5	2,6
Buyuk Britaniya	6,2	16,0	1,0
Chexiya	1,7	13,1	0,2
Vengriya	1,3	15,1	0,2
Ruminiya	0,6	32,2	0,2
Slovakiya	0,9	10,1	0,1
Rossiya	1,2	13,5	0,2

Manba: Раймонд Ж. Струйк (2003). Заключение договоров с НПО для предоставления социальных услуг: гражданское общество и эффективное местное самоуправление в России. O'zbekiston uchun – mualiflarning hisob-kitoblari, Rossiya bo'yicha Rossiyada "Uchinchi sektor" Rossiyada fuqarolik jamiyatni institutlarini rivojlantirish to'g'risidagi ma'ruzadan olingan ma'lumotlar asosida: joriy holati va rivojlantish modellari. Barcha uch shaklda: davlat subsidiyalari, davlat grantlari va davlat ijtimoiy buyurtmalari bo'yicha davlat moliyaviy ko'magini berish bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqamiz.

2.2.1. DAVLAT GRANTLARI VA SUBSIDIYALAR

Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 13-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobiga ijtimoiy foydali maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan loyihalarni amalga oshirish uchun tanlov asosida nodavlat notijorat tashkilotlariga berilgan pul mablag'lari va moddiy resurslar davlat granti hisoblanadi.

Jamoat fondi NNT faoliyatini uch shaklda – davlat grantlari, davlat ijtimoiy buyurtmasi va davlat subsidiyalari shaklida moliyalashtirilishiga qaramay, hozirgi vaqtgacha davlat moliyaviy yordamini olgan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi amalda barcha NNT ularni faqat davlat grantlari shaklida olgan.

Grant tanlovlарини tahlil qilish u har yili qabul qilinadigan ijtimoiy-iqtisodiy ustuvorliklar va davlat dasturlari bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Masalan, 2001–2013 yillarda kichik biznesni rivojlantirish, oila, xotirjamlik va ravnaq topish masalalari undan o'r'in olgan. Yil mavzusiga bag'ishlangan tanlovlardan tashqari ayrim grant tanlovlari faqat nodavlat ommaviy axborot vositalari hamda ekologiya va yoshlar tashkilotlari uchun tashkil etiladi. Hozirgi vaqtda grant tanlovda yutib chiqish uchun NNT mavzulari yilning Davlat dasturi ustuvorliklari bilan bog'liq bo'lgan tanlovlarga buyurtma berishi kerak. Ushbu tanlovlar muhim, biroq ularda faqat mavzusi yilning mavzusi bilan qandaydir jihatdan bog'liq bo'lgan loyihalalar qatnashadi. Buni ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi barcha NNT amalga oshiravermaydi. Bu tanlov doirasida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha

loyihalarning juda ozgina qismi moliyalashtirilishiga olib keladi. Grant tanlovlari g'oliblari loyihalarini tahlil qilish 2012 yilda NNTning og'ir turmush sharoitiga tushib qolgan shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha 705 mln. so'mlik (ajratilgan grantlar umumiy hajmining 27 foizi yoki jamg'arma mablag'lari umumiy hajmining 12 foizi) 49 ta loyihasi qo'llab-quvvatlanganligini, 2013 yilda esa kamroq – 598 mln. so'mlik 44 ta loyiha (ajratilgan grantlar umumiy hajmining 17 foizi yoki jamg'arma mablag'lari umumiy hajmining 9 foizi) qo'llab-quvvatlanganligini ko'rsatdi.

Jamoat fondi tomonidan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTga ularning moliyaviy ehtiyojlariga muvofiq ko'rsatiladigan moliyaviy qo'llab-quvvatlash miqdorini ko'paytirish maqbul variant bo'lgan bo'lur edi. Biroq bu Jamoat fondi mablag'larini 15 martadan ortiq ko'paytirishni talab etadi, buni qisqa muddatli davrda amalga oshirish maqsadga muvofiq emas. Shunga qaramay, hozirgi sharoitlarda real qarash mumkin bo'lgan bir qancha chora-tadbirlar mavjud.

BIRINCHIDAN, aholining zaif qatlamlariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNT faoliyatining katta ijtimoiy ahamiyatini hamda oldingi bo'limda ko'rsatilgan ushbu faoliyatning to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy samarasini hisobga oлган holda maxsus ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan shaxslarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNT loyihalarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha alohida har yilgi grant tanlovlарини ташкил этиш зарур.

IKKINCHIDAN, hozirgi vaqtda 14 mln. so'mni tashkil etadigan bir grant miqdorini ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNT salohiyatidan to'liq foydalanish uchun zarur bo'lgan summagacha ko'paytirish zarur. NNT-ijtimoiy xizmatlarning o'rtacha moliyaviy ehtiyoji 2012 yilgi narxlarda 36,5 mln. so'mni³⁷, deflyator (15%) hisobga olingan holda 2012 yilgi narxlarda – 48,3 mln. so'mni tashkil etadi. Agar fond tomonidan ajratiladigan mablag'lar ular ehtiyojining 45 foizini shakllantirishi hisobga olinsa, u holda grantning eng kam miqdori qariyb 22 mln. so'm (2012 yilgi narxlarda) bo'lishi kerak.

UCHINCHIDAN, maxsus grant tanlovi doirasida qo'llab-quvvatlanadigan loyihalar soni ularga o'z faoliyatini samarali davom ettirish uchun grant olishning nazariy imkoniyatini berish uchun³⁸ NNT – ijtimoiy xizmatlar sonidan (hozirgi vaqtda ular 40 taga yaqin) ko'p bo'lishi kerak. Ushbu tanlovda qatnashishi mumkin bo'lgan ijtimoiy yo'naltirilgan NNT soni 1200 ga yaqin tashkilotni tashkil etishi hisobga olingan holda tanlovda raqobat yuqori bo'ladi va NNT negizida ijtimoiy xizmatlarni yanada rivojlantirishni rag'batlantirish. Agar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha grant tanlovi orqali har yili 50 ta loyihami buyurtma qo'llab-quvvatlansa, u holda ushbu grant tanloviya yo'naltiriladigan mablag'lar hajmi 2,4 mlrd. so'mdan ortiqni (2012 yil narxlarida) tashkil etishi kerak, hozirgi realliklar hisobga olingan holda buning imkoni bor.

TO'RTINCHIDAN, berilgan grant mablag'larining samaradorligini oshirish zarur. Buni keys-menejment joriy etish³⁹, zarurligini normativ-huquqiy hujjatda mustahkamlab va loyiha buyurtmalarini tanlashning aniq mezonlarini belgilab va loyihalar amalga oshirilishi samaradorligini

³⁷ Yuqorida ta'kidlanganidek NNT-ijtimoiy xizmatlar o'rtacha byudjeti 2012 yilda 25 mln so'mni tashkil etdi, bu ularning ehtiyojni 68 foizga ta'minladi.

³⁸ NNT-ijtimoiy xizmatlarning baholangan soni – 40 ta tashkilot, ijtimoiy yo'naltirilgan NNTning baholangan soni – 1200 ta tashkilot. Tadqiqotda mijozni og'ir turmush sharoitidan chiqarishda ijtimoiy yo'naltirilgan NNT bilan taqoslaganda NNT-ijtimoiy xizmatlarning ancha yuqoriq iqtisodiy samaradorligi va natijadorligi ko'rsatilgan.

³⁹ "Keys-menejment" – bu mijoz bilan ishlash jarayoni, bu ish davomida uning ehtiyojlarini baholanadi, tang vaziyatdan chiqish bo'yicha tadbirlar rejalashtiriladi va amalga oshiriladi, xizmatlar ko'rsatiladi, o'tkazilgan tadbirlar va ko'rsatilgan xizmatlar muammoni bartaraf etishga qanchalik yordam berganligi va ijtimoiy integratsiyaga ko'maklashganligi monitoringi olib boriladi va baholanadi. "Keys-menejment" har bir mijoz bo'yicha tegishli hujjatlar yuritilishini nazarda tutadi, odatda bular: a) mijozning qiyin hayotiy vaziyatda ekanligi sabablarini va uning joriy ehtiyojlarini aniqlashga yo'naltirilgan shakl-baholash; b) ushbu muammolarni hal etish bo'yicha harakatlar rejasи, unda ushbu NNTda va (yoki) boshqa tashkilotlarda (shu jumladan davlat tashkilotlarida) foydalanish mumkin bo'lgan ijtimoiy xizmatlar ro'yxati belgilanadi; v) monitoring va baholashga yo'naltirilgan harakatlar rejasи amalga oshirilishi (zaruriyat bo'lganda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi) to'g'risidagi shakl; g) mijoz bilan ishslash tugallangandan keyin uning vaziyatining kechiktirilgan (3 oy, yarim yil, bir yil kechiktirilgan) monitoringi shakli.

baholab amalga oshirish mumkin. Verifikatsiyaning tegishli manbai bilan tasdiqlanadigan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tufayli qiyin hayotiy vaziyatdan chiqqan (agar bu ishga joylashtirish bo'lsa, ishga joylashtirish to'g'risidagi buyruqning nusxasi va ish haqi bo'yicha ma'lumotnomalar) shaxslar soni ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha loyiha samaradorligini baholashning asosiy mezoni bo'lishi kerak.

Qo'shimcha ravishda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatilgan shaxslar soni mezonlarini kiritish zarur. Bunda ham versifikatsiyaning (masalan, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatilgan shaxs bilan aloqa qilinadigan ma'lumotlar ko'rsatilgan holda ko'rsatilgan xizmatlarni ro'yxatdan o'tkazish jurnalni) tegishli manbalari ko'rsatiladi.

Ya'ni, loyiha samaradorligini baholash xizmatlardan (maslahat berish, kasbga o'qitish va shu kabilar) foydalangan shaxslar soni bo'yicha emas, balki loyiha tufayli qiyinchiliklarni yengib o'tgan (oilaviy munosabatlarni izga tushirish, ishga joylashtirish va shu kabilar) shaxslar soni bo'yicha amalga oshirilishi kerak.

Loyiha amalga oshiriladigan hududda ko'rsatilmaydigan yoki yetaricha hajmda bo'lмаган ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatishga yo'naltirilgan loyihalarga ustunlik berish kerak. Fuqarolarning imzolari bilan tasdiqlanadigan va aloqa qilinadigan ma'lumotlar keltirilgan ularning yozma murojaati misol uchun xizmatlar yetishmasligining tasdig'i bo'lishi mumkin.

"Nodavlat notijorat tashkiloti faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuning 12-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari hisobiga nodavlat notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha beriladigan va maxsus loyihalar bilan bog'liq bo'lмаган moliyaviy yoki boshqa moddiy ko'mak davlat subsidiysi hisoblanadi. Davlat subsidiyasiga O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi byudjetining 44,7 foizga yaqin mablag'i ajratiladi⁴⁰, bu amalda NNTni davlat tomonidan moliyalashtirish mexanizmi hisoblanadi⁴¹.

Subsidiyalar olish uchun NNTni tanlash hamda ulardan foydalanish samaradorligini baholash mezonlari yuzasidan davlat subsidiyalari ajratish mexanizmini oydinlashtirish maqsadga muvofiqdir. Ular haqidagi axborotdan keng jamoatchilik xabardor qilinishini ta'minlash lozim. Jamoatchilik nazoratidan, davlat subsidiyalari olish uchun NNTni tanlash va ulardan foydalanish samaradorligini baholash mexanizmlaridan foydalangan holda raqobatni kuchaytirishi hamda nafaqat Hukumat qarorlarini qo'llab-quvvatlash uchun tashkil etilgan NNT uchun, balki o'zi tashabbus ko'rsatadigan NNT uchun subsidiyalar olish imkoniyatini kuchaytirgan bo'lur edi.

NNT-ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilar, birinchi navbatda ijtimoiy xizmatlar davlat subsidiyalaridan foydalanishlari kerak. Biroq subsidiyalarni faqat grant tanlovlari va davlatning ijtimoiy buyurtmalari doirasida loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali o'zlarining samaradorligini isbot qilgan xizmat ko'rsatuvchilarga berish zarur.

2.2.2. DAVLATNING IJTIMOIY BUYURTMALARI

“ijtimoiy buyurtma” yoki “social contracting” atamasidan jahonda keng foydalaniladi, biroq ushbu atamani bir xilda tushunish mavjud emas. Ko'pincha ijtimoiy buyurtmaning ikkita funktsiysi: a) fuqarolik jamiyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun foydalaniladigan vosita; b) “eng kam narxga eng yaxshi

⁴⁰ <http://www.fundngo.uz/uz/publications/item/138-fond-mabla-larini-bosh-arish-b-jicha-parlament-komissiyasining-2008-2013-jillardagi-faoliyatining-statistik-ko'rsatkichlari.html>.

⁴¹ 2014 yil sentyaborda kuchga kirgan "ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun qabul qilingandan keyin davlat tashkilotlari Jamoat fondi bilan birgalikda ijtimoiy buyurtmalarni birgalikda, biroq ijtimoiy buyurtma summasining 20 foizidan ortiq bo'lмаган miqdorda moliyalashtirish huquqiga ega bo'lilar.

“sifat” bozor tamoyiliga muvofiq xizmatlar/ishlarning davlat xaridi orqali ijtimoiy muammoni eng samarali hal etish vositasi aralashtirib yuboriladi⁴².

“Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 21-moddasiga muvofiq respublikada ijtimoiy buyurtma deganda davlat organi bilan nodavlat notijorat tashkiloti o‘rtasida shartnomaga tuzish yo‘li bilan ijtimoiy ahamiyatli loyihalarni amalga oshirish uchun ishlarni bajarishga yoki tadbirlarni o‘tkazishga davlat topshirig‘i tushuniladi.

Quyidagilar O‘zbekistonda davlat ijtimoiy buyurtmasini taqdim etish mexanizmining asosiy xususiyatlari hisoblanadi:

- a) nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan ijtimoiy buyurtma oluvchilar doirasini cheklash⁴³;
- b) NNTni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlashga mo‘ljallangan davlat byudjeti mablag‘lari hisobiga ijtimoiy buyurtmalarini moliyalashtirish⁴⁴;
- v) fuqarolik jamiyatni institutlarini rivojlantirish uchun mas‘ul bo‘lgan davlat organlarining ijtimoiy buyurtmalarini moliyalashtirish to‘g‘risida qarorlar qabul qilish⁴⁵.

“Davlatning ijtimoiy buyurtmasi” atamasidan milliy qonunchilikda nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat siyosatini belgilaydigan normativ-huquqiy hujjatlarda foydalaniladi.

Ushbu tavsiflar davlatning ijtimoiy buyurtmasidan O‘zbekistonda ustun darajada NNTni rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida foydalanilishini ko‘rsatadi.

“Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonun nodavlat notijorat tashkilotlaridan xizmatlar (ishlar)ning davlat xaridi vositasi sifatida davlatning ijtimoiy buyurtmalarini berish tizimini rivojlantirishga ko‘maklashuvchi yangi normalarni joriy etdi.

Xususan, ilgari mavjud bo‘lgan davlat va nodavlat tashkilotlarning fikrlari va takliflarini abstrakt to‘plash o‘rniga davlatning ijtimoiy buyurtmasini berish uchun topshiriqning maqsadlari, vazifalari va shartlari mavjud bo‘lgan davlat organlarining buyurtmalarini to‘plash joriy etildi.

⁴² A Handbook on Non-State Social Service Delivery Models. A guide for policy makers and practitioners in the CIS region. UNDP/ECNL Bratislava, 2012. P.9-10.

⁴³ “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 21-moddasiga muvofiq davlatning ijtimoiy buyurtmasi o‘zida davlat organi bilan nodavlat notijorat tashkiloti o‘rtasida shartnomaga tuzish yo‘li bilan ijtimoiy ahamiyatli loyihalarni amalga oshirish uchun ishlarni bajarishga yoki tadbirlarni o‘tkazishga davlat topshirig‘ini ifodalaydi.

⁴⁴ Davlatning ijtimoiy buyurtmalarini berish Oliy Majlis huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash jamoat fondi yoki Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlari orqali amalga oshiriladi. Ijtimoiy buyurtma berishga buyurtmanomalar qo‘llab-quvvatlangan taqdirda buyurtmanomani yo‘naltirgan davlat organi bilan NNT yoki fuqarolik jamiyatining boshqa instituti o‘rtasida shartnomaga tuziladi. Davlat organlari Parlament komissiyasi yoki jamoat komissiyalari tomonidan qo‘llab-quvvatlangan ijtimoiy buyurtmalar loyihalarini moliyalashtirish umumiy summasining 20 foizidan ortiq bo‘lmagan miqdorda byudjetdan tashqari mablag‘lari hisobiga birgalikda moliyalashtirishi mumkin (“Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 21-moddasi).

⁴⁵ “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 21-moddasi davlat organlari NNT tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi talab etiladigan ular faoliyatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilaydigan va davlatning ijtimoiy buyurtmasini berish to‘g‘risidagi buyurtmanomalarni Oliy Majlis huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash jamoat fondiga yoki Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlariiga yuboradigan ijtimoiy buyurtma ajratilishi mexanizmini nazarda tutadi. Davlatning ijtimoiy buyurtmasini olishga buyurtmanomalarni qo‘llab-quvvatlash yoki ariza beruvchiga rad javobi berish to‘g‘risidagi qaror Oliy Majlis huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash jamoat fondi mablag‘larini boshqarish bo‘yicha Parlament komissiyasi yoki Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlari huzuridagi ijtimoiy sheriklik bo‘yicha Jamoat komissiyalari tomonidan qabul qilinadi.

Ijtimoiy buyurtma berish uchun NNTni shaffof bo'limgan tarzda aniqlash o'rniqa qonunda ommaviy axborot vositalarida NNT axborotga muvofiq loyihalarni ishlab chiqishi va ularni ijtimoiy buyurtma olish uchun tanlovgaga taqdim etishi mumkin bo'lgan mablag'larni ajratish rejalashtiriladigan faoliyatni tavsiflash joriy etildi.

Bundan tashqari, agar ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish bo'yicha shartnomalar ilgari Jamoat fondi bilan NNT o'rtasida tuzilgan bo'lsa, endilikda u ijtimoiy buyurtmani taqdim etish uchun buyurtmanoma yuborgan davlat organi bilan tanlovda loyihasi g'olib chiqqan NNT o'rtasida tuziladi.

Nihoyat, ilgari davlat organlari ijtimoiy buyurtmalarni birgalikda moliyalashtira olmas edilar, qonun qabul qilingandan keyin esa ular moliyalashtirish umumiyligi summasining 20 foizidan ortiq bo'limgan miqdorda buyurtmalarni byudjetdan tashqari mablag'lar hisobiga birgalikda moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Qonun kuchga kirgunga qadar o'zi tashabbus ko'rsatgan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTning davlat ijtimoiy buyurtmalarini olishi imkoniyati yuqori emas edi. Jamoat fondi mablag'larining 20 foiziga yaqini yo'naltiriladigan davlatning ijtimoiy buyurtmalarini asosan Hukumatning tegishli qarorlari bilan tashkil etilgan yirik nodavlat notijorat tashkilotlari olar edilar.

Ekspertlarning bahosiga ko'ra 2008–2012 yillarda davlatning ijtimoiy buyurtmalari deb e'tirof etilgan faqat 50 ga yaqin loyiha joylashtirilgan. O'zbekistonning yirik jamoat tashkilotlari – O'zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi, Fuqarolik jamiyat shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, O'zbekistonning ekologik harakati va ijtimoiy xizmatlar hisoblanmagan boshqa yirik jamoat tashkilotlari ijtimoiy buyurtmalarning asosiy foydalanuvchilari bo'ldilar⁴⁶.

"Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun qabul qilingandan keyin ijtimoiy buyurtmani ajratish transparent tanlov asosida o'tdi va ijtimoiy buyurtmalar birinchi marta o'zları tashabbus ko'rsatgan nodavlat notijorat tashkilotlariga ajratildi.

Biroq, istiqbolda NNT tijorat tashkilotlari bilan birgalikda qatnashishi mumkin bo'lgan bozor savdolari orqali ijtimoiy xizmatlarning davlat xaridlariga o'tish zarur (3-qo'shimcha).

O'zbekiston Respubлиka tovar-xom ashyo birjasida elektron xaridlarni tashkil etish va o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomga muvofiq Hukumat komissiyasi tomonidan belgilab beriladigan ro'yxatga ko'ra bir shartnomalar bo'yicha 300 AQSH dollaridan 100 ming AQSh dollarigachaga teng bo'lgan summada tovarlarning (ishlar, xizmatlarning) davlat va korporativ xaridlari⁴⁷ faqat elektron savdolar orqali amalga oshiriladi⁴⁸. 2013 yilda tuzilgan bitimlar to'g'risidagi ma'lumotlar bazasida (jami korporativ xaridlar bo'yicha 12 200 ta bitim va davlat xaridlari bo'yicha 130 789 ta bitim) NNT yoki jamoat tashkilotlari orasidan birorta ham g'olib topilmadi.

Bu vaziyat turli mamlakatlarda mavjud bo'lgan ijtimoiy xizmatlarning bozor xaridi amaliyotidan farq qildi. Ushbu mamlakatlarda davlat tomonidan moliyalashtiriladigan ijtimoiy xizmatlarning 50 foizi yuqori-roq sifatda va davlat tashkilotlariga nisbatan ancha arzon narxda xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat xizmat ko'rsatuvchilar tomonidan taqdim etiladi, bu esa davlat byudjeti mablag'larini tejaydi va foydalanuvchilarni ko'proq qondirishga ko'maklashadi.

Yuqorida sanab o'tilganlarning barchasi respublikada ijtimoiy xizmatlarni bozor iqtisodiyoti prinsiplari bo'yicha davlat tomonidan xarid qilish tizimi qaror topish bosqichida ekanligi haqida xulosa qilish imkonini beradi.

⁴⁶ O'zbekistonda ijtimoiy buyurtma tizimi: NNTni qo'llab-quvvatlash yoki ijtimoiy siyosat samaradorligini oshirish vositas? Ijtimoiy tadqiqotlar markazi, Development Focus, #5 2012.

⁴⁷ Ustav fondidagi davlat ulushi 50 foizdan ortiq.

⁴⁸ <http://uzex.uz> saytida Savdo bo'limiga qarang.

3- QO'SHIMCHA

Davlat buyurtmasi bo'yicha ijtimoiy xizmatlarni xarid qilishning xalqaro tajribasi

Hozirgi vaqtida Germaniyada barcha bolalar bog'chasing 35 foizi, nogironlar internatlarining 60 foizi, qariyalar uylarining 50 foizi va kasalkonalarning 40 foizi nodavlat muassasalar hisoblanadi. Kasallarga, qariyalar va nogironlarga qarovchi, ularga ijtimoiy hamda tibbiy yordam ko'rsatuvchi ko'ngilli birlashmalar (xususan, Germaniya Qizil Xoch va cherkov xayriya uyushmalari) fuqarolarga ijtimoiy xizmat ko'rsatishda muhim rol o'yynaydi. Finlyandiyada ijtimoiy ta'minot bo'yicha xizmatlarning 75 foizi munitsipalitetlar tomonidan, 25 foizi xususiy tashkilotlar va muassasalar tomonidan ko'rsatiladi. Ushbu mamlakatda, shu jumladan Buyuk Britaniyada, Shvetsiya va boshqa mamlakatlarda notijorat tashkilotlari kunduzi bo'lish markazlarni ta'minlashdan to uyda yordam ko'rsatishgacha kompleks xizmat ko'rsatadi.

Bir qancha mamlakatlarda (Polsha, Litva) xizmatlarni xarid qilish «ijtimoiy buyurtma to'g'risida»gi Qonun bilan tar-tibga solinadi. Ushbu Qonunda xizmatlar buyurtmasini tuzish tartibi va xizmatlarni ko'rsatuvchini tanlashning asosiy mezonlari (eng past narx, iqtisodiy va texnik ustunliklarning mavjudligi va hokazolar) belgilangan. YI mamlakatlarida ijtimoiy xizmatlarni xarid qilish tartib-taomili Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar tomonidan rioya etilishi shart bo'lgan YI ko'rsatmalarida belgilab qo'yildi. Ko'rsatmalarda xarid qilish shartnomalari iqtisodiy eng qulay shartlarni taklif qilgan xizmat ko'rsatuvchi bilan tuzilishi kerakligi haqidagi talab hisobiga adolatli asoslarda xarid qilish va bitimlar tuzish tartib-taomilining ochiq-oshkoraligini ta'minlovchi qoidalar nazarda tutilgan.

Litva, Polsha, Buyuk Britaniya, Germaniya, Shvetsiya, Xorvatiyada va NNT davlat muassasalari hamda tijorat muassasalari bilan raqobatlashish imkoniyatiga ega bo'lgan boshqa mamlakatlarda davlat buyurtmasi quyidagi tartibda tanlov asosida ijtimoiy xizmatlarni xarid qilish orqali amalga oshiriladi.

1. Mahalliy hokimiyat organlari o'z hududidagi ijtimoiy muammolarni, mahalliy organlar faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini va ularning moliyaviy imkoniyatlarini, muayyan ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarni, xizmatlar dan foydalanuvchilar va xizmatlar ko'rsatuvchilar doirasini aniqlaydi.
2. Shundan so'ng buyurtmachi (davlat organi) tomonidan texnik vazifalar ishlab chiqilib, ular quyidagilarga ega bo'ladi:
 - a)** xarid amalga oshirilayotgan maqsadli guruhlarning ta'riflari;
 - b)** xarid qilinayotgan ijtimoiy xizmatlar uchun standart;
 - v)** buyurtmani ijro etishning ko'zda tutilgan natijalari va uni baholash ko'rsatkichlari;
 - g)** xizmatlar qiymatining eng yuqqori ko'rsatkichlari.
3. Texnik vazifa ishlab chiqilgach, shartnoma va boshqa zarur hujjatlar (xarid shartlari va tartib-taomili, xizmatlar xususiyati, arizalarni tayyorlashga va xizmatlarni ko'rsatuvchi malakasiga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi) tay-yorlangach, tanlov asosida ijro etuvchilar tanlanadi.
4. Tanlash tartib-taomilining xolisligini ta'minlash uchun xizmatlarni xarid qilish bo'yicha komissiya tuziladi. Komissiya nomzodning buyurtmani bajarish imkoniyatlarini, uning bunday loyihalarda ishtirok etish tajribasini, loyihani ijro etuvchining malakasini va amalga oshirish muddatlarini baholaydi. Qoidaga ko'ra davlat organlari barcha talablarga mos keladigan va xizmatlarning eng kam narxini taklif etgan tashkilotini g'olib deb topadi.
5. Tanlov natijalari e'lon qilingandan keyin markaziy yoki mahalliy hokimiyat organlari va tanlangan tashkilot o'rta-sida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun shartnoma tuziladi. Shartnomada tomonlarning huquqlari va majburiyatlar, shuningdek uning shartlariga rioya qilmaslik uchun sanktsiyalar keltiriladi. Shartnomaga muvofiq vazifa bajari layotganligi ustidan monitoring olib boriladi va buyurtmachi vakillari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati baholanadi.

Manba: «ijtimoiy buyurtma ijtimoiy siyosat vositasи sifatida», BMT/BMTTDning Belarus Respublikasidagi vakolatxonasi, Minsk, 2009, 64-bet.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari hududlarida mavjud bo'lgan ijtimoiy xizmatlarni, muayyan ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarni aniqlashni va keyinchalik nodavlat notijorat tashkilotlaridan ijtimoiy xizmatlarni xarid qilishni mahalliy davlat hokimiyati organlariga berish bilan bog'liq xavflar tushunarli.

Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sohasini tartibga soluvchi zarur qonun hujjatlari bo'lmagan sharoitda bu salbiy oqibatlarga, jumladan xizmatlar sifati pasayishiga va byudjet mablag'larining maqsadsiz foydalanilishiga olib kelishi mumkin (batafsil axborot uchun «NNT orqali ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish bilan bog'liq tahdidlar» bo'limiga qarang).

Bu vaziyatda Parlament komissiyasi va Jamoat komissiyalari tomonidan nazorat qilinishi, shuningdek ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan ijtimoiy buyurtmalarni moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi bir qancha xavf-xatarlarning oldini olish, biroq shu bilan bir vaqtida ijtimoiy xizmatlar xaridlari davlat tizimini rivojlantirish yo'lidan borish imkoniyatini beradi.

Nafaqat ijtimoiy buyurtma/xizmatlarning davlat xaridi mexanizmlarini takomillashtirish sohasida, balki ijtimoiy xizmatlar tizimini tartibga solish sohasida yangi qonun hujjatlarini ishlab chiqish va qabul qilish bu yo'nalishdagi keyingi eng muhim qadam bo'lishi kerak. Yuqorida taklif etilganidek, qo'shimcha ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risidagi Qonunni, shuningdek ijtimoiy xizmatlar faoliyatining davlat standartlarini ishlab chiqish va qabul qilish zarur.

Ayni vaqtida tashabbuskor NNT-ijtimoiy xizmatlarning ijtimoiy buyurtmalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirishga doir ishlarni davom ettirish zarur. Buning uchun grant tanlovlari doirasida loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirgan NNT negizidagi ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilarga preferensiylar (misol uchun ball tizimi orqali ijtimoiy buyurtma olishda nodavlat notijorat tashkilotini baholashda qo'shimcha ballar) berish zarur.

2.3. XAYR-EHSON QILUVCHILARNING MABLAG'LARINI JALB QILISH IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH

Ijtimoiy yo'naltirilgan nodavlat notijorat tashkilotlari byudjetida mamlakatimiz xayr-ehson qiluvchilari (xususiy shaxslar, tijorat korxonalari va tashkilotlar) tomonidan olingen mablag'lar ular umumiylajmining 19,3 foizini, NNT – ijtimoiy xizmatlar byudjetida mablag'lar umumiylajmining 7,5 foizini tashkil etadi.

Xayr-ehson qiluvchilar mablag'larining nodavlat notijorat tashkilotlarining ushbu ikkita guruhi o'rtaida noteng taqsimlanishi deyarli barcha NNT-ijtimoiy xizmatlar tashabbusor tashkilotlar ekanligi, ijtimoiy yo'naltirilgan nodavlat notijorat tashkilotlarining katta qismi esa davlat ko'magida tashkil etilganligi va muayyan resurslarga ega ekanligi bilan izohlanashi mumkin.

Bu vaziyat O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Byudjet tashkilotlari tomonidan tadbirkorlik subyektlarining xayriya ehsonlari shaklidagi mablag'laridan foydalanishning oshkorraligi va samaradorligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida» 2014 yil 12 avgustdagagi 227-sontar qarori qabul qilinganligi munosabati bilan o'zgarishi mumkin. Ushbu qarorga muvofiq davlat boshqaruvi organlarining, mahalliy davlat hokimiyati organlarining va byudjet tashkilotlarining rahbarlari tadbirkorlik sub'ektlarini xayriya qilishga majbur qilinganligi uchun javobgarlikka tortilishi mumkin.

Gellap instituti to'plagan ma'lumotlar asosida 2014 yilda Charities Aid Foundation tomonidan tuzilgan va jahoning 135 mamlakatini o'z ichiga olgan Jahon xayriya indeksiga (World Giving Index (WGI)) ko'ra O'zbekiston 28-o'rindan joy olgan. Bunda O'zbekiston ko'ngillilar faoliyatiga jalb etilgan kishilar ulushi

bo'yicha jahonda 4-o'rinda, muhtojlarga bevosita yordam ko'rsatuvchi kishilar soni bo'yicha 29-o'rinda, pul xayr-ehsonlarini beruvchi kishilar soni bo'yicha esa 74-o'rinda turadi.

Istiqlolda respublikada moliyaviy xayriya tizimini yanada takomillashtirish choralarini ko'rish zarur.

Respublikadagi xayr-ehson qiluvchilar – jismoniy shaxslar uchun imtiyozlar yo'q, yuridik shaxslar (xayriya yoki jamoat tashkiloti bo'limgan va bunday tashkilotlar mulki bo'limganlar) uchun esa imtiyozlar quyidagilar tufayli chegaralanmoqda:

- ekologiya, sog'lomlashtirish va hayriya jamg'armalariga, madaniyat, sog'liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport muassasalariga, ta'lim muassasalariga, mahalliy davlat hokimiysi organlariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga beriladigan badallar, homiylik va xayriya tariqasidagi mablag'lar summasiga, biroq soliq solinadigan foydaning ikki foizidan ko'p bo'limgan miqdorda kamaytirilishi⁴⁹;
- a) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda insonparvarlik yordami tariqasida olib kirilayotgan tovarlarni, b) davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan hayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirilayotgan tovarlarni import qilish qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi⁵⁰.

Soliq imtiyozlari beriladigan tashkilotlarga xayriya yordamini yo'naltirishda NNT va jamoat tashkilotlari tashkilotlar ro'yxatida alohida toifa sifatida qayd etilmasligini qayd etish muhimdir (4-qo'shimcha).

4-QO'SHIMCHA

Xayr-ehson qiluvchilarga NNT foydasiga soliq solish bo'yicha xalqaro tajriba

Tijorat firmalari va jismoniy shaxslardan tushadigan xayr-ehsonlar dunyo bo'yicha NNT byudjet tushumlari tuzilmasida o'rtacha taxminan 10 foizni tashkil etadi⁵¹. Buyuk Britaniyada bu ulush 40 foizni, Shvetsiyada 23 foizni, AQSh va Vengriyada 20 foizni, Germaniyada 7 foizni, Finlyandiyada 5 foizni tashkil etadi.

Markaziy va Sharqiy Yevropadagi mamlakatlarning yarmidan ko'pida jamoatchilik uchun foya keltiruvchi nodavlat tashkilotlarga mablag'larni o'tkazuvchi yuridik shaxslarning soliq solinadigan daromadidan 5 foizlik chegirma stavkasi amal qiladi. Polsha, Niderlandiya va Avstriyada chegirma stavkasi 10 foizni, Germaniya va Lyuksemburgdagi 20 foizni, Ispaniyada 35 foizni, Litvada 40 foizgachani, Fransiyada 65 foizni, Irlandiya hamda Kiprda esa 100 foizni tashkil etadi.

Bir qancha Yevropa mamlakatlarida (Vengriya, Polsha, Slovakiyada) soliq to'lovchilarga – jismoniy shaxslarga ular tomonidan to'lanadigan soliqlarning 1 foizi muayyan nodavlat notijorat tashkilotiga mo'ljalanganligini ko'rsatish imkonini beradigan qonun qabul qilingan. AQShda xayr-ehson qiluvchilar – jismoniy shaxslar o'z daromadining 50 foizgacha bo'lgan qismini, Avstraliyada 100 foizgacha bo'lgan qismini chegirib qolishi mumkin.

Manba: «Ijtimoiy yo'naltirilgan NNT sektoriga kiritiladigan davlat investitsiyalari samaradorligini oshirish», Boston Consulting Group, 2011; «Rossiyada fuqarolik jamiyatini institutlarini rivojlantirish to'g'risidagi ma'ruba» <http://civilfund.ru/mat/view/20>; Xayriya va nodavlat notijorat tashkilotlari uchun soliq rejimi muammolari va uni o'zgartirish istiqbollari: Tahliiy ma'ruba. – «Shahar iqtisodiyoti instituti» fondi va Iqtisodiy tahlil mustaqil markazlari assotsiatsiyasi. Moskva, 2004.

⁴⁹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 159-moddasi.

⁵⁰ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 211-moddasi.

⁵¹ «Ijtimoiy yo'naltirilgan NNT sektoriga kiritiladigan davlat investitsiyalari samaradorligini oshirish» ma'lumotlari bo'yicha, Boston Consulting Group, 2011; «Rossiyada fuqarolik jamiyatini institutlarini rivojlantirish to'g'risidagi ma'ruba» <http://civilfund.ru/mat/view/20>

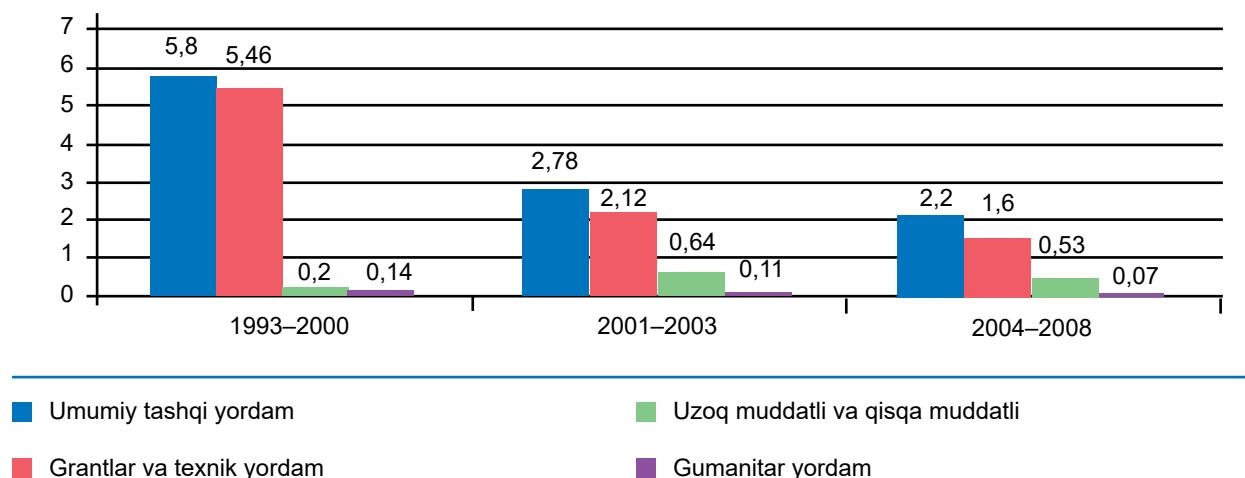
Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotlarining xayr-ehson qiluvchilarning mablag'larini jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirish uchun:

- aholining zaif qatlamlariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotlarini xayriya yordamini yo'naltirganda soliq imtiyozlari qo'llaniladigan tashkilotlar ro'yxatiga kiritish orqali O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 159-moddasiga tuzatishlar kiritish;
- xayr-ehson qiluvchilar – yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini jismoniy shaxslarga ham tatbiq etish taklif etilmoqda.

2.4. TASHQI MOLIYAVIY YORDAMNI JALB QILISH IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH

1993 – 2000 yillarda O'zbekistonga ko'rsatilgan tashqi yordamning umumiy hajmi 5,8 mlrd. dollardan, 2001–2003 yillarda 2,7 mlrd. dollardan, 2004–2008 yillarda 2,2 mlrd. dollarlardan oshdi (3-diagramma).

3-DIAGRAMMA. O'ZBEKISTONGA BERILGAN XORIJUY YORDAM (MLRD. DOLLAR)

Manba: O'zbekistonda Mingyllik taraqqiyot maqsadlariga (MTM) erishish monitoringi, BMTTD, 2011, 12-bet).

Baholarga ko'ra O'zbekiston Respublikasiga jalb qilinadigan va NNT ishtirokida amalga oshiriladigan grantlarning va texnik ko'maklashish uchun mo'ljallangan moliyaviy mablag'larning o'rtacha yillik hajmi 2000 yillar boshida qariyb 75–80 mln. dollarni tashkil etdi. 2009 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasiga grantli beg'araz texnik ko'makni jalb etishni yanada kengaytirish

chora-tadbirlari to'g'risida» qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda grantlar hisobidan amalga oshiriladigan ustuvor loyihalar, shuningdek vazirliklar, idoralar, davlat muassasalari va tashkilotlar shaklida loyihalarning asosiy ijro etuvchilari belgilab qo'yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan qaror asosida 2009 yilda 21 ta loyihani amalga oshirish uchun 67,7 mln. dollar, 2010-2011 yillarda 176 ta loyihani amalga oshirish uchun 359,0 mln. dollar jalb etildi.

Xalqaro, xorijiy hukumat va hukumatga qarashli bo'Imagan tashkilotlardan kelayotgan muruvvat yordamini, grantlarni va texnik ko'maklarni hisobga olish samaradorligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Davlatlar, davlatlarning hukumatlari, xalqaro va chet el hukumat tashkilotlari, chet el fuqarolari, shuningdek xalqaro va chet el nohukumat tashkilotlaridan olinadigan beg'araz yordam moliyaviy mablag'larini hisobga olish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2004 yil 4 fevraldag'i 56-son qarorida muruvvat yordami va texnik ko'maklashish mablag'lari tushishi hamda ularni o'zlashtirish jayroni ustidan monitoring o'tkazish va nazorat qilish belgilab qo'yildi⁵². Ushbu qarorga muvofiq NNT – texnik ko'mak, grantlar va muruvvat yordami oluvchilar hisobvaraqlar ochishi hamda ularga Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy bankida va «Asaka» davlat-aktsiyadorlik tijorat bankida xizmat ko'rsatilishi kerak. Ushbu banklardagi maxsus tuzilmalar tushayotgan mablag'larning nazorat qilinishini ta'minlaydi.

Ayni vaqtda davlat tashqi yordamni faolroq rag'batlantirishi kerak, chunki bu, bir tarafdan, ijtimoiy investitsiya sanalsa, boshqa tarafdan esa NNT moliyalashtirilsa, taqdim etilgan mablag'larni qaytarish nazarda tutilmaydi.

Hozirgi vaqtda grant mablag'lar bo'yicha komissiya rozilik beradi yoki ko'pchilik hollarda mablag'larni olish variantlarini muhokma etish imkoniyatini bermay (masalan, loyiha hujjatini oxiriga yetkazish, davlatning loyiha ishtirokchilariga qo'yilgan qo'shimcha talablari va hokazolar) rad javobini beradi. Buning ustiga bu borada muzokara qilish mumkin bo'lgan qaror qabul qiluvchi organning o'zi mavjud emas. Amaliyotda xalqaro yoki chet ellik donorlar ko'pincha davlatning qo'shimcha talablariga rozi bo'lishga va barcha uchta tomonni (davlat, NNT va donorni) qanoatlantiruvchi faoliyatni moliyalashtirishga tayyor. Shu sababli agar bunga donorning o'zi tayyor bo'lsa, chet eldan moliyalashtirilayotgan loyihalar yuzasidan maslahatlashish va muhokama qilish mexanizmi zarur. Natijada dastlab davlatning manfaatlariga mos kelmagan, biroq donorning roziligi bilan maromiga yetkazilgan loyihalarga mablag'lar jalb qilish imkoniyati paydo bo'ladi.

Shu maqsadda agar grant komissiyasi rozilik bermasa, biroq mablag' beruvchi manbaning o'zi ishonchli bo'lsa, davlat, donor va NNT loyihalashtirilgan arizani qayta ko'rib chiqish va davlat organining loyihamo qo'yan talablarini inobatga olib, loyihani amalga oshirish imkoniyatini muhokama qilish uchun arizani loyihani amalga oshirish sohasini boshqaruvi tegishli davlat organiga qaytarib yuborishi mumkin.

⁵² Notijorat tashkilotlaridan foydalangan holda pullarni o'zlashtirish. Jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish va terrorizmni moliyalashtirish Yevroosiyo guruhining 4-majlisi materiallari. Hindiston, Yangi Dehli, 2012.

XULOSA

Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) bandlikni ta'minlashda, aholini ijtimoiy muhofaza qilishda, sog'liqni saqlash, atrof muhitni muhofaza qilishda va boshqa ko'plab sohalarda ijtimoiy ahamiyatli vazifalarni bajarishda tobora faol rol o'yamoqda.

"Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq NNT ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat tashkilotlari bilan faol hamkorlik qilmoqda. Ular vaziyatdan kelib chiqib ijtimoiy muammolarni aniqlaydi, talab etilgan ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatadi.

Bundan tashqari ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi nodavlat notijorat tashkilotlarida bir qancha ustunliklar mavjud (va bular ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarurligini belgilab beradi). Bular:

- maqsadli guruh muammolarini teranroq tushunish (ko'pincha ijtimoiy yo'naltirilgan NNT xodimlarining o'zi maqsadli guruhning vakillari hisoblanadi, masalan nogiron);
- yordam berish qiyin bo'lgan xizmatlardan foydalanuvchilarga yaqinlik (masalan, davlatning vakilidan xavfsiraydigan qonun bilan nizoga kirishgan odamlar/asotsial xulqli odamlar);
- xizmatlar ko'rsatish jarayonining soddaligi, nostandard va tang vaziyatlarda chaqqonlik bilan harakat qilish va tezkorlik, aniq bir vaziyatda aniq bir odamning ehtiyojiga yo'naltirilganlik;
- yangiliklarni va yangi xizmatlarni joriy etish uchun keng erkinlik berish;
- rivojlangan volonterlik ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish uchun donorlarning mablag'lарини jalb etish tufayli xizmatlar samaradorligini va xizmatlardan foydalanuvchilar sonini ko'paytirish (mahalliy NNT-ijtimoiy xizmatlar byudjetida xalqaro tashkilotlar, donorlar va xayr-ehson qiluvchilarning mablag'lari davlat resurslariga nisbatan 3 ga 2 ni tashkil etadi).

Shu munosabat bilan NNTning salohiyatidan to'liq foydalanish uchun:

- 1) Qo'shimcha ravishda ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan shaxslar uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risidagi qonunni ishlab chiqish va qabul qilish;
- 2) Ijtimoiy xizmatlar faoliyatining davlat standartlarini ishlab chiqish va qabul qilish;
- 3) O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 159-moddasiga aholining zaif qatlamlariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi NNTni xayriya yordami yo'naltirilganda ularga nisbatan soliq imtiyozi qo'llaniladigan tashkilotlar ro'yxatiga kiritishni nazarda tutuvchi tuzatish kiritish;

- 4) xayr-ehson qiluvchi yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini jismoniy shaxslarga ham tatbiq etish;
- 5) loyiha buyurtmalarini tanlashning va grant tanlovlari doirasida amalga oshirilgan loyihalar samaradorligini baholashning aniq mezonlarini belgilash;
- 6) maxsus ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan shaxslarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha NNT loyihalarini qo'llab-quvvatlash uchun tanloving mavzusini majburiy ravishda aniqlamasdan har yilgi alohida grant tanlovlarini tashkil etish;
- 7) bir grant miqdorini ikki baravar ko'paytirish;
- 8) davlat subsidiyalarini olish uchun NNTni tanlash mezonlari yuzasidan davlat subsidiyalari ajratish hamda axborotning oshkorali va undan foydalanish imkoniyati ta'minlangan holda davlat subsidiyalaridan foydalanish samaradorligini baholash mexanizmini aniqlashtirish;
- 9) davlat ijtimoiy buyurtmalarini berishda grant tanlovi doirasida loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirgan NNT negizidagi ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchilarga preferensiyalar (masalan, NNTni baholashda qoshimcha ballar) berish;
- 10) ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi va davlat grantlari, subsidiyalar, ijtimoiy buyurtmalar olgan NNTga keys-menejment joriy etilishi zarurligini mustahkamlash zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. I.A.Karimov. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiysi/O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza, Xalq so'zi, 2010 yil 13 noyabr'.
2. I.A.Karimov. Erishilgan yutuqlarni mustahkamlab, yangi marralar sari izchil harakat qilishimiz lozim // Xalq so'zi, 2006 yil 11 fevral'.
3. I.A.Karimov. Mamlakatimiz taraqqiyoti va xalqimizning hayot darajasini yuksaltirish – barcha demokratik yangilanish va iqtisodiy islohotlarimizning pirovard maqsadidir. T, O'zbekiston, 2007.
4. I.A.Karimov. O'zbekiston Konstitutsiyasi – biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir./O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 17 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdag'i ma'ruza. Xalq so'zi, 2009 yil 6 dekabr'.
5. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi.
6. "Jamoat birlashmalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (1991 yil 15 fevralda qabul qilingan).
7. "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (1999 yil 14 aprelda qabul qilingan).
8. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (1999 yil 14 aprelda qabul qilingan).
9. "Jamoat fondlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2003 yil 29 avgustda qabul qilingan).
10. "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2007 yil 3 yanvarda qabul qilingan).
11. "Homiylit to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2007 yil 2 mayda qabul qilingan).
12. "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2008 yil 7 yanvarda qabul qilingan).
13. "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2014 yil 25 sentyabrdan qabul qilingan).
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Insonparvarlik yordami hamda texnik ko'maklashish vositalaridan maqsadli foydalanishni muvofiqlashtirish, hisobga olish va nazorat qilish departamentini tashkil etish to'g'risida" 2008 yil 24 noyabrdagi PQ-1005-son qarori.

- 15.** O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xayriya hamda boshqa jamg'armalar va jamiyatlarga, shuningdek, ular tomonidan tashkil qilingan korxonalar va boshqa sho'ba tuzilmalariga soliqlar, yig'imlar hamda bojxona to'lovlari bo'yicha berilgan imtiyozlarning qo'llanish tartibi to'g'risida" 1999 yil 17 noyabrdagi 502-son qarori.
- 16.** O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Kichik tadbirdorlik (biznes) sub'ektlariga tegishli bo'lgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2003 yil 11 oktabrdagi 439-son qarori.
- 17.** O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlatlar, davatlarning hukumatlari, xalqaro va chet el hukumat tashkilotlari, chet el fuqarolari, shuningdek xalqaro va chet el nohukumat tashkilotlaridan olinadigan beg'araz yordam moliyaviy mablag'larini hisobga olish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2004 yil 4 fevraldagi 56-son qarori.
- 18.** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining "Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlashni quchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2008 yil 3 iyuldagagi qo'shma qarori.
- 19.** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi mablag'larini boshqarish bo'yicha Parlament komissiyasi to'g'risidagi nizom (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2008 yil 10 iyuldagagi 843-1/515-1-sonli qo'shma qaroriga ilova).
- 20.** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi mablag'larini boshqarish bo'yicha Parlament komissiyasi to'g'risidagi nizom (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2008 yil 10 iyuldagagi 843-1/515-1-sonli qo'shma qaroriga ilova).
- 21.** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi mablag'larini taqsimlash tartibi (Parlament komissiyasining 2008 yil 11 iyuldagagi majlisining 1-son protokloiga ilova, Parlament komissiyasi majlisining 2-son protokoli).
- 22.** Tanlov o'tkazish hamda O'zbekistonning nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari loyihalarini tanlash tartibi to'g'risidagi nizom (Parlament komissiyasining 2008 yil 2 oktabrdagi majlisi protokoliga 3-ilova).
- 23.** Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari orasida ijtimoiy buyurtmalarni taqsimlash tartibi to'g'risidagi nizom (Parlament komissiyasining 2008 yil 3 dekabrdagi majlisi protokoliga 3-ilova).
- 24.** "Mehribonlik" uylari uchun majburiy eng kam standartlar (Xalq ta'lifi vazirligining 2009 yil 10 dekabrdagi 342-son buyrug'i).

25. A Handbook on Non-State Social Service Delivery Models. A guide for policy makers and practitioners in the CIS region. UNDP/ECNL Bratislava, 2012. p.23.
26. Kidd S. An Overview of Uzbekistan's National Social Protection System. UNDP, 2013.
27. Stevens D. Osama or the Georges: Shifting Threats and State Policy towards Civil Society in Uzbekistan.// Development and Change 41(2), 355–374 (2010).
28. O'zbekistonning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlar qo'mitasiga ikkinchi davriy ma'ruzasi, 2010.
29. Гуслякова Л. Г., Калинина Ю. А. Исследование стандартизации социального обслуживания: проблемы, перспективы реализации на региональном уровне/ Журнал исследований социальной политики. Т. 4. № 3.
30. Комментарии Комитета по правам ребенка по третьему и четвертому периодическим отчетам Узбекистана, 2013.
31. Комментарии Комитета по экономическим, социальным и культурным правам по второму периодическому отчету Узбекистана, 2014.
32. Обратить реформы на благо всех и каждого. Бедность и неравенство в странах Европы и Центральной Азии. Всемирный банк, Вашингтон, 2001. с.277.
33. Отмывание денег с использованием некоммерческих организаций. Материалы 7-го заседания Евразийской группы по противодействию легализации преступных доходов и финансированию терроризма. Индия, Нью-Дели, 2012.
34. Перцов Л.В. Кто лучше окажет социальную услугу/ Бюджет, 2012, №4.
35. Повышение эффективности государственных инвестиций в сектор социально ориентированных НКО. Boston Consulting Group, 2011.
36. Проблемы налогового режима для благотворительности и негосударственных некоммерческих организаций и перспективы его изменения/ Аналитический доклад. Фонд «Институт экономики города» и Ассоциация независимых центров экономического анализа. Москва, 2004.
37. Система социального заказа в Узбекистане: инструмент для поддержки НКО или для повышения эффективности социальной политики? Центр Экономических Исследований, Development Focus #5, 2012.
38. Создание службы раннего вмешательства в Узбекистане. Чичерина Я.Е., Нуркельдиева Д.А. и др. Т, РЦСАД, «Тафаккур–бустони», 2012. 135 с.
39. Социальный заказ как инструмент социальной политики. Представительство ООН/ПРООН в Республике Беларусь, 2009, 64 с.

40. Третий и четвёртый национальный доклады Республики Узбекистан в Комитет по правам ребёнка, 2010.
41. Формирование нового видения роли и места ННО в процессах политической и экономической модернизации в Узбекистане. Центр экономических исследований/Аналитическая записка, 2010/04.
42. Чагин К.Г. Механизмы доступа НКО к бюджетному финансированию государственных и муниципальных услуг в социальной сфере: муниципальный/государственный заказ и целевые потребительские субсидии /Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах. Практика межсекторного взаимодействия: Практическое пособие под ред. А.Е. Шадрина, М, Агентство социальной информации, 2010, с. 292.
43. Чичерина Я.Е. Обеспечение прав людей с инвалидностью в Узбекистане: проблемы и решения/Узбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий Укув курслари Ахборотномаси, 2010, №2.

